

RADIKALIAI DEMOKRATINĖS RESPUBLIKOS VIZIJA: STEIGIAMOJO SEIMO SOCIALDEMOKRATŲ FRAKCIJOS NUOSTATOS PRIIMANT 1920 M. LAIKINĄJĄ IR 1922 M. NUOLATINĘ LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJAS

Gintaras Mitrulevičius

Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto
Politikos mokslų institutas
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius, Lietuva
Tel.: (+370) 5 274 0611
El. paštas mitrgint@mruni.eu

Pateikta 2013 m. sausio 27 d., parengtas spaudai 2014 m. lapkričio 17 d.

doi:10.13165/SMS-14-6-3-16

Anotacija. Straipsnyje aptariamas Lietuvos Respublikos Steigiamojo Seimo socialdemokratų frakcijos bei apskritai to meto Lietuvos socialdemokratų partijos santykis su Lietuvos Respublikos 1922 m. Konstitucijos priėmimo procesu. Ištyrus ir rekonstravus to meto socialdemokratų nuostatas, tiek priimant 1920 m. laikinąją Konstituciją, tiek ir 1922 m. rugpjūčio 1 d. nuolatinę Konstituciją, galima teigti, kad to meto socialdemokratų siekė Lietuvoje įtvirtinti kiek galima radikalesnę parlamentinę demokratinę valdymo formą, kuri turėjo įtvirtinti ne tik radikalią politinę, bet ir socialinę bei ekonominę demokratiją. Ypač nesutaikomai priešiški to meto Lietuvos socialdemokratams buvo dėl, jų nuomone, demokratijai prieštaraujanti prezidento institucijos. Konstatuotina, kad to meto socialdemokratų konstitucinės nuostatos buvo veikiamos „laikmečio dvasios“, kilusios iš nedemokratiškos monarchijos griūties po 1917–1918 m. revoliucijų bei po Pirmojo pasaulinio karo pasireiškusio „demokratinio entuziazmo“, radikaliai parlamentinės „prancūziškos“ demokratijos versijos išpopuliarėjimo bei Šveicarijos konstitucinės politi-

nės tradicijos įtakos. Taip pat to meto Lietuvos socialdemokratų konstitucinėms nuostatomis didelę įtaką darė vadovavimasis viena iš to meto radikalesnių socialistinių marksistinės socializmo doktrinos interpretacijų, jų bendrosios ideologinės-politinės nuostatos bei politinė laikysena įvairiais politinio ir socialinio visuomenės gyvenimo klausimais, socializmo ideologinė tradicija apskritai, taip pat to meto europinio socialistinio judėjimo raidos ypatybės bei, žinoma, to meto pačios LSDP veiklos aplinkybės ir to istorinio laikotarpio Lietuvos politinės kultūros ypatybės.

Reikšminiai žodžiai: Steigiamasis Seimas (St. Seimas), Lietuvos Respublikos Konstitucija (1922 m.), socialdemokratų frakcija, LSDP.

Įvadas

2012 m. rugpjūčio 1 d. suėjo 90 metų nuo pirmosios nuolatinės tarpukario Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo. Kaip savo knygoje „Lietuvos valstybės konstitucijų istorija“ rašė jos autorius teisės istorikas Mindaugas Maksimaitis, „Steigiamojo Seimo priimtos Lietuvos Valstybės Konstitucijos įsigaliojimas“ buvo „nepaprastai reikšmingas atkurtos Lietuvos valstybės gyvenimo įvykis“¹. M. Maksimaičio nuomone, ši Konstitucija „į tvirtus teisinius rėmus įstatė iki to buvusią laikiną valstybės valdžios sistemą, padėjo Lietuvos Respublikos konstitucinius pagrindus, tuo faktiškai užbaigdamą nepriklausomos valstybės atkūrimo procesą“². Tad natūralu, kad ši Konstitucija bei jos priėmimo procesas (nors pastarasis mažiau) yra susilaukę dėmesio tiek Lietuvos konstitucionalizmo istorijos bei apskritai teisės istorijos literatūroje³, tiek apskritai istorinėje literatūroje⁴. Vis dėlto kai kurie šios Konstitu-

1 Maksimaitis, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 169.

2 *Ibid.*

3 *Ibid.*, p. 97–157. Taip pat žr. Rėmeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 96–103, 122–140; Račkauskas, K. *Lietuvos konstitucinės teisės klausimai*. New York: s.n., 1967; Maksimaitis M.; Vansevičius, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1997, p. 138–151; Maksimaitis, M. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais*. Vilnius: Justitia, 2001, p. 31–35; *Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 140–147; *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 325–35; *Mūsų konstitucionalizmo raida*. Vilnius: Seimo I-kla „Valstbės žinios“, 2003; Maksimaitis, M. *Parlamentarizmo teisinis reguliavimas Lietuvoje 1918–1940 metais. Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga. Liber Amicorum Česlovui Juršėnui*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 44, 47–50; *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*. Vilnius: Leidykla MES, 2011, p. 18–25.

4 Daugirdaitė-Sruogienė, V. *Lietuvos Steigiamasis Seimas*. New York: Lithuanian National Foundation Inc Tautos fondas, 1975, p. 71–76, 176–194; Noreikienė, S. Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentinio režimo Lietuvoje metais (1920–1926). 1. Steigiamojo Seimo rinkimai. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, A serija*. 1978, 1(62): 89–101; Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija. T.2*. Chicago: Dr. Kazio Griniaus fondas, 1986, p. 683–684, 694–699; Švoba, J. *Seiminė ir prezidentinė Lietuva*. Vilnius: Vytury, 1990, p. 91–96; Jakštas, J. *Nepriklausomos Lietuvos istorija*. Chicago, 1992, p. 43–44, 60–62; Truska,

cijos priėmimo proceso aspektai dar nėra pakankamai ištyrinėti mokslinėje literatūroje. Vienu iš tokių nepakankamai ištyrinėtų aspektų galima laikyti atskirų politinių partijų nuostatas šios Konstitucijos priėmimo procese. Šiame straipsnyje ir aptariama vienos iš parlamentinių Steigiamojo Seimo (toliau (jeigu ne citata) – St. Seimo) partijų – Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP) ir jos frakcijos nuostatos ir politinė laikysena 1922 m. nuolatinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo procese. Taigi tai ir būtų šio straipsnio objektas.

Nors socialdemokratų frakcijos nuostatos dėl laikinosios bei nuolatinės Lietuvos Respublikos konstitucijų ir yra susilaukusios šiek tiek istorikų dėmesio ir daugiau ar mažiau glaustai bent jau kai kuriais aspektais apibūdintos⁵, tačiau, žvelgiant plačiau, iki šiol jos mokslinėje literatūroje išsamiai ir sistemiškai nei rekonstruotos, nei pristatytos nebuvo⁶.

Taigi šio straipsnio tikslas yra nuosekliai, sistemiškai ir išsamiai, kiek leidžia straipsnio apimtis, iširti, rekonstruoti, pristatyti ir aptarti St. Seimo socialdemokratų frakcijos ir LSDP apskritai nuostatas 1920 m. birželio 2 d. laikinosios bei 1922 m. rugpjūčio 1 d. nuolatinės Lietuvos Respublikos konstitucijų priėmimo procese. Tai padės geriau suvokti to meto Lietuvos socialdemokratų politinės ideologijos nuostatas bei pažinti lietuviškosios istorinės socialdemokratijos politinės minties tradiciją. Pagrindiniai šaltiniai, kuriais remtasi rašant straipsnį, buvo Lietuvos Respublikos Steigiamojo Seimo stenogramos („Steigiamojo Seimo darbai“ (1920–1922) bei „Socialdemokrato“ laikraštis. Rengiant straipsnį taikytas istorinių šaltinių – dokumentų

L. Steigiamasis Seimas ir jo vieta naujųjų laikų Lietuvos istorijoje. *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 46–50; Blažytė-Baužienė, D.; Tamošaitis, M.; Truska, L. *Lietuvos Seimo istorija XX–XXI a. pradžioje*. Vilnius: Baltos lankos, 2009, p. 80–85.

- 5 Žr. Blažytė, D. Socialdemokratų frakcija Steigiamajame Seime. *Socialinė demokratija Lietuvoje: LSDP ištakos ir raida*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1996, p. 42–47; Kašauskienė, V. Socialdemokratų opozicija LKDP konstitucinėms nuostatomis Steigiamajame Seime. *Lietuvos Respublikos Konstitucija penkerių metų perspektyvoje. Konferencijos medžiaga*. Vilnius: LII leidykla, 1998, p. 89–98; Mitrulevičius, G. Socialdemokratų Lietuvos Respublikos seimuose 1920–1927. *Socialdemokratų Lietuvos Respublikos seimuose*. Vilnius: Petro ofsetas, 2006, p. 68–71; Mitrulevičius, G. Socialdemokratų (LSDP) santykis su Lietuvos Respublikos demokratizacijos procesu Steigiamojo Seimo darbo metu 1920–1922 m. *Parlamento studijos*. 2010, 9: 92–102; taip pat žr. Daugirdaitė-Sruogienė, V., *supra* note 4, p. 178, 180–193; Noreikienė, S., *supra* note 4, p. 89–101; Vilčinskas, J. *Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės. Istorinė apžvalga*. London: Nida Press, 1985, p. 127–130, 151–155; Mačionis, Z.; Čepinskis, J. *Profesorius Vincas Čepinskis*. Vilnius: Mokslas, 1992, p. 66–74; Jakštas, J., *supra* note 4, p. 43–44, 60–62; Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius: Vaga, 2002, p. 154, 163–165; Truska, L., *supra* note 4, p. 46–47; Blažytė-Baužienė, D.; Tamošaitis, M.; Truska, L., *supra* note 4, p. 81–82.
- 6 Tam tikra išimtis būtų pirminis (ir ne visus akademinę publikacijai būtinus elementus turintis) šio straipsnio variantas publikuotas ne moksliniame leidinyje, o „visuomenės, politikos, kultūros ir istorijos žurnale „Gairės“. Žr. Mitrulevičius, G. Socialdemokratų 1922 metų Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo procese (1920–1922 m.). *Gairės*. 2007, 7: 32 – 39; 8: 26–35.

analizės metodas vadovaujantis hermeneutine tyrinėjimo strategija. Hermeneutinė tyrinėjimo strategija „remiasi didelę reikšmę turinčiais šaltiniais, kuriuose atsispindi buvusios žmogaus veiklos apibrėžtumas ir veikėjų savivoka“⁷. Kaip rašo istorijos mokslo teoretikas Jörnas Rūsenas, „istorinis tyrinėjimas hermeneutinės strategijos ribose pateikia naujų istorinių žinių iš pačiuose šaltiniuose sudėtų elementų „tradicijos“ šviesoje (objektyvuotų prasmės apibrėžtumų prasme)“⁸.

1. Steigiamojo Seimo socialdemokratų frakcija laikinosios Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo procese

Pagrindinis savo valstybingumą atkuriančios (modernų valstybingumą kuriančios) Lietuvos valstybės St. Seimo uždavinys (kaip ir kitų valstybių steigiamųjų parlamentų – konstituantų) buvo priimti pagrindinį valstybės įstatymą – Konstituciją. Iki St. Seimo darbo pradžios veikusi Lietuvos Valstybės Tarybos priimta (1919 04 04) laikinoji Konstitucija (kaip ir prieš tai labai trumpą laiką veikę 1918 11 02 priimti Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai) buvo laikino pobūdžio pagrindinis valstybės įstatymas, kuris turėjo būti St. Seimo pakeistas nuolat veikiančia Lietuvos valstybės konstitucija. 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos valstybės atkūrimo akte buvo sakoma, kad „Lietuvos valstybės santvarką ir jos santykius su kaimynais galutinai turi nustatyti demokratiniais principais išrinktas Lietuvos Steigiamasis Seimas“. Tai buvo pažymėta ir abiejų iki St. Seimo darbo pradžios galiojusių laikinųjų Lietuvos valstybės konstitucijų preambulėse⁹.

Kaip rašė Lietuvos teisininkas, konstitucinės teisės specialistas Mykolas Romeris, St. Seimas „turėjo tvirtai organizuoti įsteigtą Lietuvos valstybę ir jos valdžios, ir net jos pačios laikinąjį pobūdį pakeisti tvirtu nuolatinės valstybės ir valdžios pobūdžiu, taip sakant ją įteisinti ir stabilizuoti“¹⁰. Tad jau antrame savo posėdyje St. Seimas nutarė iš Seimo narių sudaryti naują komisiją laikinosios konstitucijos projektui parengti¹¹. Mat parengti turėjusią nuolat veikti konstituciją buvo didelis ir ilgas darbas. Pasak M. Romerio, „nuolatinės pastovios konstitucijos suprojektavimas, paruošimas ir priėmimas, sudaręs pamatinį Steigiamojo Seimo funkcijos elementą, buvo reikalingas ilgesnio laiko“¹². Tačiau kadangi pats St. Seimo „buvimo faktas (...) griovė iki tol veikusią 1919 04 04 Konstituciją, kuri ir pati buvo numaćiusi valstybės valdžios konstrukciją iki Steigiamojo Seimo sušaukimo“¹³, tai reikėjo priimti laikinąją konstituciją,

7 Rūsen, J. *Istorika*. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 128.

8 *Ibid.*

9 Žr. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. *Lietuvos valstybės konstitucijos*. Vilnius: Mokslas, 1989, p. 7–8.

10 Rėmeris, M., *supra* note 3, p. 86.

11 *Steigiamojo Seimo darbai*, 2 p-dis, 1920 05 17, p. 8.

12 Rėmeris, M., *supra* note 3, p. 93.

13 *Ibid.*

kuri galiotų tol, kol bus parengta nuolatinė Lietuvos valstybės konstitucija. Tuo tikslu ir buvo sudaryta minėtoji komisija laikinosios Konstitucijos projektui parengti¹⁴.

Tiesa, konstitucijos, kurią turėtų priimti St. Seimas, rengimo procesas vyko ir iki jo darbo pradžios. Dar 1919 m. gruodžio 5 d. Ministrų kabineto nutarimu buvo sudaryta komisija iš devynių narių „konstitucijos projektui išdirbti“¹⁵. Ši Lietuvos Konstitucijos projekto rengiamoji komisija savo darbą pradėjo 1919 m. gruodžio 15 d. ir baigė jau pradėjęs darbą St. Seimui 1920 m. birželio 8 d., iš viso surengusi 28 posėdžius¹⁶.

Nors ši komisija buvo parengusi tam tikrą konstitucijos projektą, St. Seimas, kaip minėjome, sudarė savo komisiją naujam – iš pradžių tik laikinajam Konstitucijos projektui parengti. Jis buvo pristatytas ir pradėtas svarstyti 1920 m. gegužės 21 d. vykusiam 5-ame St. Seimo posėdyje¹⁷. Šio projekto pagrindu 1920 m. birželio 2 d. buvo priimta ir 1920 m. birželio 10 d. įsigaliojo trečioji laikinoji Lietuvos Respublikos Konstitucija.

Koks buvo Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP) frakcijos santykis su šios Konstitucijos projekto parengimu bei priėmimu bei kokios apskritai buvo to meto Lietuvos socialdemokratų konstitucinės nuostatos?

Taigi, nors Konstitucijos projekto rengime dalyvavo LSDP frakcijos atstovas V. Čepinskis, tačiau tiek jo, tiek ir jo atstovaujamos frakcijos nuomonės su St. Seimo daugumos atstovų komisijoje nuomone dėl Konstitucijos turinio išsiskyrė, dėl to socialdemokratų frakcija parengė savo atskirą Lietuvos laikinosios konstitucijos projektą. Jį tame pačiame 5-ame St. Seimo posėdyje pristatė V. Čepinskis¹⁸.

Pagal šį projektą Lietuvos valstybė turėjo būti demokratinė respublika, kurioje St. Seimas yra visos Lietuvos valdžios ir galios reiškėjas¹⁹. Visi iki šios konstitucijos veikę įstatymai, kol jie nebus St. Seimo pakeisti, turėjo likti galioti. St. Seimas turėjo leisti įstatymus ir prižiūrėti jų vykdymą. Vykdyti įstatymus St. Seimas turėjo pavesti Seimo pirmininkui ir Ministrų kabinetui. Seimo pirmininkas turėjo pirmininkauti Seimui, atstovauti valstybei, skirti iš Seimo narių ministrą pirmininką Ministrų kabinetui sudaryti, skirti valstybės kontrolierių, priimti Ministrų kabineto bei valstybės kontrolieriaus atsistatydinimus.

Ministrais, pagal LSDP pateiktą laikinosios konstitucijos projektą, galėjo būti tik Seimo nariai. Ministrų kabinetas turėjo būti atsakingas tik Seimui ir šiam išreiškus nepasitikėjimą turėjo atsistatydinti. Visi piliečiai turėjo būti lygūs prieš įstatymą nepaisant lyties, tautybės, tikėjimo. Pasisakyta už luomų, titulų, ordinų ir mirties bausmės panaikinimą, Seimo nario neliečiamumą bei kad visiems Lietuvos gyventojams

14 *Steigiamojo Seimo darbai*, 2 p-dis, 1920 05 17, p. 8.

15 Žr. Lietuvos konstitucijos projekto rengiamosios komisijos byla. LCVA. F. 923. Ap. 1. B. 122. L. 77; Maksimaitis, M. *Mažoji Konstituanta. Lietuvos Taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 342–346.

16 *Ibid.*

17 *Steigiamojo Seimo darbai*, 5 p-dis, 1920 05 21, p. 27.

18 *Ibid.*

19 *Ibid.*

būtų suteikta asmens, buto ir korespondencijos „neliečiamybė“, taip pat „žodžio, spaudos, darbo, gyvenimo, tikybos, įsitikinimų, draugijų, susirinkimų ir streikų laisvė“. Taip galima būtų apibūdinti LSDP frakcijos parengtą laikinosios konstitucijos projektą, kurį frakcijos vardu pristatęs V. Čepinskis prašė Seimą priimti jį kaip Valsybės Konstitucijos pagrindą²⁰.

Galima teigti, kad LSDP frakcija griežtai pasisakė už radikalai parlamentinę respubliką, kurioje visa „suvereni Lietuvos valdžia priklauso liaudžiai“, kur Seimas yra minėtos liaudies suverenios „valdžios ir galios reiškėjas“ bei svarbiausia ir pagrindinė valdžios institucija ir kur „Prezidento institucijos iš viso nebūtų, o kraštui reikale atstovautų Seimo pirmininkas“²¹.

Palyginę socialdemokratų ir Seimo komisijos parengtus laikinosios Konstitucijos projektus, matyt, galime sutikti su istoriografijoje jau išsakyta nuomone, jog tarp jų buvo ryškūs skirtumai²². Tai St. Seimo posėdyje pažymėjo ir pagrindinis socialdemokratų frakcijos kalbėtojas konstitucijos klausimais V. Čepinskis. Jis teigė, kad tarp jo frakcijos ir St. Seimo sudarytos komisijos parengtų laikinosios Konstitucijos projektų yra, nors ir „liečiantis gal ne daugelį punktų“, tačiau vis dėlto „labai didelis skirtumas“²³. 1920 m. gegužės 27 d. išėjusiame „Socialdemokrato“ numeryje kaip tie „pamatiniai“ skirtumai buvo nurodyti požiūris į prezidento institucijos reikalingumą bei skirtingi požiūriai į mirties bausmę, luomus bei ordinus²⁴.

Apie socialdemokratų dalyvavimą rengiant 1920 m. laikinąją Konstituciją šiek tiek rašę istorikai taip pat nurodo šiuos tris minėtų projektų skirtumus ir dar du – požiūrį į Ministrų kabineto formavimą ir kariuomenės vado skyrimą²⁵. Galima pritarti istorikės D. Blažytės nuomonei, kad Seimo komisijos ir LSDP frakcijos projektuose nesutapo keturios pagrindinės nuostatos: 1) dėl prezidento institucijos; 2) dėl ministrų kabineto sudarymo; 3) dėl karo vado skyrimo ir 4) dėl mirties bausmės panaikinimo²⁶.

Pirmas „pamatinis“ skirtumas tarp socialdemokratų rengto Konstitucijos projekto ir St. Seimo komisijos rengto laikinosios Konstitucijos projekto buvo požiūris į prezidento instituciją. Socialdemokratai pasisakė prieš prezidento instituciją. Paminėtina, kad dar iki St. Seimo darbo pradžios dirbusioje Lietuvos Konstitucijos projekto rengimo komisijoje dalyvavęs socialdemokratas teisininkas A. Janulaitis griežtai pasisakė prieš prezidento institucijos įvedimą būsimojoje Lietuvos Konstitucijoje²⁷.

20 *Supra* note 17.

21 *Ibid.*, p. 28; 9 p-dis, 1920 05 31, p. 72.

22 Žr. Blažytė, D., *supra* note 5, p. 44; Kašauskienė, V., *supra* note 5, p. 90.

23 *Steigiamąjo Seimo darbai*. 5 p-dis, 1920 05 21, p. 28.

24 Prezidento klausimas. *Socialdemokratas*. 1920 05 27, Nr. 7 (21), p. 1.

25 Blažytė, D., *supra* note 5, p. 44; Kašauskienė, V., *supra* note 5, p. 90.

26 Blažytė, D., *supra* note 5, p. 44.

27 Žr. Lietuvos konstitucijos projekto rengiamosios komisijos byla. LCVA. F. 923. Ap. 1. B. 122. l.73.

Socialdemokratų išsakytą St. Seime argumentaciją prieš prezidento institucijos reikalingumą reikėtų pradėti pristatyti nuo argumentų, kuriuos savo kalboje pateikė socialdemokratų atstovas laikinosios Konstitucijos projekto rengimo komisijoje V. Čepinskis. Jis, kaip ir visa socialdemokratų frakcija, siūlė neįvesti prezidento institucijos, „nes ji valstybei per brangiai atsieinanti – alga apie 180 000 auksinų ir reprezentacija apie 150 000 auksinų“²⁸. Šias lėšas, pasak socialdemokrato, galima panaudoti „skurdui krašte sumažinti“. Socialdemokratų požiūriu, prezidento funkcijas gali „atlikti Seimo pirmininkas, kaip Šveicarijoje, Latvijoje, Estijoje“.

Ypač buvo siūloma atkreipti dėmesį į Šveicarijos respubliką, kuri, anot V. Čepinskio, „700 metų gyvena be prezidento“ ir dėl to, kad jo ten nėra, yra „labai puiku“. Kaip buvęs Lietuvos atstovas Anglijoje, V. Čepinskis atkreipė dėmesį ir į Anglijos Karalystę, kur „visa valdžia ir reprezentacija priklauso ne taip vadinamai valstybės galvai, bet ministerių kabinetui“. Anglija, pasak LSDP frakcijos atstovo, „laiko savo tradicijas, bet ji iš jų pašalina viską, kas gali trukdyti visuomenės plėtotę“²⁹. Baigdamas dėstyti motyvus prieš prezidento instituciją V. Čepinskis, matyt, remdamasis socialdemokratų požiūriu į Lietuvos prezidentinę patirtį 1919 m. – 1920 m. pradžioje, pažymėjo, kad Lietuvoje „prezidentas labai greit prisiima monarcho įpročius“³⁰.

Socialdemokratų požiūriu, neigiamos prezidento institucijos Lietuvoje patirties argumentą savo ilgoje kalboje St. Seimo posėdyje (1920 05 26) antrą kartą svarstant laikinosios Konstitucijos projektą pateikė ir socialdemokratų frakcijos St. Seime bei apskritai LSDP politinis lyderis ir ideologas S. Kairys³¹. Jis atkreipė dėmesį į 1919 m. situaciją, kai, jo manymu, prezidento institucija Lietuvoje suvaidino neigiamą vaidmenį. S. Kairio nuomone, tuo metu dėl prezidento vaidmens liko nenubausti „tie, kurie vykdė terorą ir represijas prieš darbininkų judėjimą Lietuvoje ir kurie yra atsakingi už Valiukų ir Smolskio nužudymą“³². S. Kairys taip pat pažymėjo, kad lenkų sukilimo metu kariuomenės vadas S. Žukauskas „vilkino“, nepaisant to, kad Ministrų kabinetas norėjo jį priversti veikti, o prezidentas kariuomenės vadu visiškai pasitikėjo³³.

S. Kairys tvirtino, kad „prezidentūros sudarymas yra sudarymas antros valdžios, palankios tam tikrom grupėm, kurios ją palaiko ir per ją vykdo savo tikslus“³⁴. Tai,

28 *Steigiamojo Seimo darbai*. 5 p-dis, 1920 05 21, p. 29.

29 *Ibid.* Pradėjęs kalbėti apie Angliją V. Čepinskis pastebėjo, kad Lietuvoje „daugeliui žmonių kinkos dreba mąstant apie tai, kad darbo žmonės nori paimti į savo rankas valdžią“, tuo tarpu „Anglijos monarchijoje“, anot buvusio Lietuvos atstovo 1919 m. šioje valstybėje, „tokios galiybės niekas nebijo“.

30 *Ibid.*

31 *Steigiamojo Seimo darbai*. 7 p-dis, 1920 05 26, p. 54–55.

32 Socialdemokratai J. Smolskis ir F. Valiukas bei jo žmona O. Valiukienė buvo nužudyti 1919 m. vasarą savivaliaujančių karininkų. Žr. Bielinis, K. *Gana to jungo*. New York: K. Bielinio ir Amerikos liet. Socialdemokratų s-gos lit. fondas, 1971, p. 382–387.

33 Turimas mintyje Lenkų karinės organizacijos (POW) 1919 m. vasarą rengtas sukilimas Lietuvoje.

34 Pasak S. Kairio, „Amerikos kapitalistai aukoja dešimtis milijonų, kad išrinktų tinkamą žmogų“

S. Kairio nuomone, iliustruoja ir „Tarybos praktika“ (turima mintyje Lietuvos Vals-tybės Taryba – G. M.), kuri „rodo, kad reakcinių ir pasiturinčių grupių buvo ir pas mus mėginta vesti gyvenimą slaptos diplomatijos pasigaunant“. Pasak LSDP lyderio, „tiems, kurie nori be Seimo dar rast vietą gint savo reikalus, suprantamas prezidento reikalingumas, bet tie, kurie pasižadėjo ginti darbo žmonių reikalus ir nori kad visa teisė pasiliktų Seimo rankose, tiems žmonėms balsuoti už prezidentą reikštų darbo žmonių reikalų pardavimą ar bent pylimą vandens į malūną tų, kurie bijo išeiti viešumon“. Turėti prezidentą kaip kokį „gramofoną“, kuris, S. Kairio nuomone, „tik atgarsintų norus ir reikalus tam tikros visuomenės grupės, yra neleistinas dalykas“³⁵.

Griežtai kritikuodamas prezidento institucijos reikalingumą S. Kairys St. Sei-mo komisijos siūlomo projekto 5 punktą, kuriame buvo sakoma kad „vykdomoji valdžia pavedama Respublikos Prezidentui ir Ministerių kabinetui“, siūlė pakeisti formuluote, kurioje nurodoma kad „vykdomoji valdžia pavedama Ministerių kabi-netui ir Seimo pirmininkui“³⁶. S. Kairys kalbėjo, jog „jei norima sudemokratinimo pasiekti patį dugną, tai visa galia privalo priklausyti Seimui“ ir kad „Seimas gaudamas mandatą iš žmonių negali perleisti jo tiems, kas neturi teisės juo naudotis“. Kadangi, socialdemokrato nuomone, „pats Seimas gali valdžios visumą reikšti“, todėl „ir visas funkcijas, kurios skiriamos prezidentui, yra arba nereikalingos, arba neleistinos“.

Kaip nereikalingą prezidento funkciją S. Kairys nurodė „prezidento atstovavimą kraštui“. Anot LSDP lyderio, tik tokios didelės ir turtingos šalys, kaip Amerika arba Vokietija, gal ir gali leisti turėti prezidentą, bet „tokiai kukliai, mažutei Lietuvos Res-publikai kam reikalingas žmogus tas pareigas atlikti?“. Tas pareigas, S. Kairio, kaip ir apskritai socialdemokratų frakcijos, nuomone, gali atlikti ir Seimo pirmininkas. S. Kairio nuomone, ir visos „kitos prievolės ir teisės numatomos projekte“ (St. Seimo komisijos parengtame – G. M.) pavesti prezidentui yra „nesuprantamos, jei Seimas yra vienintelis krašto šeimininkas“. Pasak S. Kairio, yra „nesuprantama“ ir tai, „kaip atsakomas prieš Seimą ir šalį Ministerių kabinetas gali priklausyt nuo prezidento“.

Anot S. Kairio, „išeina, kad valstybės šeimininkas (Seimas – G. M.) negali kviestis ir statyt žmones valstybės darbui vest ir vykint“, nes „tai daro visai kitas žmogus“. S. Kairio nuomone, „nustatomos prezidentui teisės, privilegijos ir prievolės yra nesu-prantamos mums (socialdemokratams – G. M.), kaip nuosaikiems (nuosekliams – G. M.) demokratams, bet suprantamos tiems, kurie remia prezidentą siekdami savo tikslų“.

Kaip ir V. Čepinskis, S. Kairys savo kalboje pažymėjo tai, kad prezidentūra Lie-tuvai brangiai kainuoja. Anot S. Kairio, ji kainavo „ne 400 tūkst., bet 1,5 milijono auksinų“.

Diskusijose dėl prezidento institucijos reikalingumo Lietuvai dalyvavo ir LSDP frakcijos St. Seime pirmininkas K. Venclauskis, kuris savo pasisakyme pareiškė, kad

ir „jei tam tikra partija praveda savo kandidatą, ji nepalieka nuskriausta“. *Steigiamojo Seimo darbai*. 7 p-dis, 1920 05 26, p. 54–55.

35 *Supra* note 34, p. 55.

36 *Ibid.*, p. 54.

tokios konstitucijos, kokios projektas čia pateikiamas, „nematė nė viena valstybė“, nes čia „nekalbama nei apie teritoriją, nei apie pilietybę, nei apie santykius, kurie kiekvienoj konstitucijoje nurodomi“, bet užtat kalbama apie prezidentą. K. Venclauskio nuomone, „ateityje Seimas pamatys, ar reikalinga prezidento institucija, ar ne, ir tada galės spręsti“.

Prieš prezidento instituciją St. Seimo posėdžiuose pasisakė ir pagal „Darbo žmonių“ sąrašus išrinktas, tačiau prie socialdemokratų frakcijos prisijungęs, taigi jos nariu tapęs socialistas liaudininkas K. Lekeckas. Pasak jo, „norima įsteigti dar vieną instituciją (...), kuri sulaukytų darbo mases, jeigu jos norėtų iš pavergėjų išsiveržti“³⁷. Teigdamas, kad prezidentas Lietuvai nereikalingas, K. Lekeckas atkreipė dėmesį į tai, kad „Estai ir Latviai tomis pačiomis aplinkybėmis ruošė konstituciją, o apsisėjo be prezidento“.

K. Lekeckas tvirtino, kad svarstant prezidento klausimą susidūrė dvi – „sena ir nauja pasaulėžiūra“. Prezidento, sakė K. Lekeckas, „nori tie, kurie negali atsikirti nuo senų katalikybės tradicijų“, kurie „nenori atiduot valdžios žmonėm Lietuvoje“ ir kurie „ir Urachą rinko tais pačiais motyvais“³⁸. Pasak K. Lekecko, Lietuvoje „yra apie 20 buržujukų, kurie nori valdyt per išrinktą iš savo tarpo prezidentą (...). Jie visur rėkia, kad mužikai nori karaliaus, jie ir dabar nori Uracho, tik kitokiu vardu“³⁹. K. Lekeckas teigė, kad „darbo žmonės nenori prezidento, kad 90 procentų Lietuvos žmonių yra prieš prezidentą“.

Prieš prezidento institucijos įvedimą Lietuvoje buvo griežtai pasisakyta nepasirašytame, tačiau greičiausiai S. Kairio parašytame 1920 m. gegužės 27 d. „Socialdemokrato“ numerio vedamajame straipsnyje „Prezidento klausimas“⁴⁰. Čia buvo pabrėžta, kad „socialdemokratai stovi už tai, kad Lietuvos Respublikoj nebūtų renkamas Prezidentas, kad visa valia ir galė būtų išimtinai Seimo rankose, o kraštui atstovautų reikale Seimo pirmininkas“. Taip pat čia buvo pažymėta, kad „pasipraktikavę Tarybos laikais su p. Smetona“, Seimo dauguma („krikščionys“) „nori prezidento“, nes jie „gavo įsitikinti, kad ir prezidentą galima išnaudoti saviems reikalams“.

Straipsnio „Prezidento klausimas“ autoriaus nuomone, kada „krikščionys“ kartu su „Pažangos“ žmonėmis „vedė pas mus reakcinį režimą, steigė komendantūras, rėdė karo stovį, taisė sąlygas komendantams ir milicijai saugaliauti, jie visuomet mokėdavo susipažinti su p. prezidentu ir savaip padaryti“. Pasak cituojamo straipsnio, „taip buvo net Sleževičiaus Kabineto laikais“, kada prezidentas „buvo reikalingas ir naudingas“, kai „tekdamo gelbėti tokie didvyriai, kaip Glovackis, nuo teismo ir kalė-

37 *Steigiamojo Seimo darbai*. 9 p-dis, 1920 05 31, p. 66.

38 Turima mintyje Lietuvos Tarybos 1918 m. liepą priimti nutarimai Lietuvą paskelbti monarchija bei Lietuvos karaliumi išrinkti Vilhelmą fon Urachą. Socialdemokratai šiuos nutarimus aštriai kritikavo. Šie nutarimai buvo panaikinti 1918 m. lapkričio pradžioje. Žr. Mitrulevičius, G. Socialdemokratų santykis su Lietuvos (Valstybės) Taryba 1918 m.: nuo Vasario 16-osios Akto priėmimo iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos. *Parlamento studijos*. 2013, 14: 91–135.

39 *Steigiamojo Seimo darbai*. 9 p-dis, 1920 05 31, p. 66.

40 Prezidento klausimas. *Socialdemokratas*, supra note 24, p. 1.

jimo“ ir kai reikėdavo „pridengti ar sustabdyti tokias klaikias bylas, kaip Valiukų ir Smolskio užmušimas“.

„Socialdemokrato“ vedamojo autoriaus nuomone, Lietuvos Tarybos darbo laikais prezidentas padėdavo krikščionims demokratams „vesti savo politiką (...) patatyti priešaky sau tinkamam žmones ir su jų pagalba vesti sau tinkamas darbas ir namie, ir užsieniuose“. Straipsnio autoriaus teigimu, „geriausiai“ krikščionims demokratams „buvo tas, kad vedant savo politiką buvo galima lig soties kuždentis prezidento kabinete, pasislėpus nuo „svieto“ akių, viską slaptai paruošti, sudaryti ir tik po to viešumon iškelti kaip įvykusį atsitikimą, iškelti ne savo, bet to paties prezidento vardu“. Cituojamo straipsnio autorius tuo nesistebi, nes, kad „klerikalai ir jų sėbrai mėgsta politikoj patamsį, slaptąją diplomatiją ir vengia rodyti minioms tikrąjį savo veidą, tai suprantama, – dvasininkija jau šimtai metų, kaip tais keliais eina“.

Apžvelgiamo straipsnio autorių stebino ne krikščionių demokratų pozicija, o pozicija už prezidento instituciją pasisakiusiųjų dalies liaudininkų, kurie „negali nežinoti, kad prezidentas paims iš krašto atstovybės dalį jos teisių ir tuo pasinaudodamas pasistengs sudaryti šalimai Seimo dar kitą valdžią“. Pasak autoriaus, „liaudininkai dar iš p. Sleževičiaus praktikos turėtų žinoti, kaip liaudies siekimų priešai yra uolūs išnaudoti saviems reikalams tą valdžios dvejojumą, slėpdamies už prezidento nugaros“. Straipsnio autorius prašė „meldžiamuosius socialistus liaudininkus demokratų paaiškinti, kuo vadovaudamiesi jie prisikinkė prie „krikščionių“ vežimo, padėdami sukti jo ratus reakcijos balon (...)“.

Svarstant laikinosios Konstitucijos projektą prezidento institucijos klausimu St. Seime pasisakė visų partijų atstovai ir jų nuomonės skyrėsi. Nesutapo ir dviejų ryškiausių valstiečių liaudininkų bloko politikų K. Griniaus ir M. Seževičiaus nuomonės. K. Grinius laikėsi nuomonės, kad tai, kas buvo kalbėta prieš prezidento instituciją, iš tikrųjų buvo pasakyta ne prieš prezidento instituciją apskritai, bet konkrečiai prieš A. Smetoną. Tuo tarpu M. Sleževičius pasisakė prieš prezidento instituciją apskritai. Jo manymu, šios funkcijos galinčios būti pavestos iš dalies ministrui pirmininkui, iš dalies Seimo prezidiumui⁴¹. Diskusijoje dalyvavę krikščionių demokratų bloko atstovai pasisakė už prezidento instituciją. Štai LKDP atstovas kun. J. Staugaitis teigė, kad „nenorint prezidento reikia daryti eksperimentą, o darant eksperimentą dažnai daroma valstybei žalos“. Kitas krikščionis demokratas J. Purickis patarė elgtis atsargiai, nes valdžios funkcijų jungimas galys pakenkti valstybei, kuri dar užsienio nepripažinta, kad Lietuva gali būti įtarta einanti prie bolševizmo⁴².

Būti ar nebūti prezidento institucijai laikinoje Lietuvos Konstitucijoje buvo sprendžiama gegužės 31 d. balsuojant atviru balsavimu. „Už“ balsavo 54 krikščionių demokratų bloko atstovai ir 2 žydų frakcijos nariai, susilaikė 5 liaudininkai ir

41 Daugirdaitė-Sruogienė, V., *supra* note 4, p. 73. Apie valstiečių liaudininkų bloko poziciją šiuo klausimu plačiau žr. Maksimaitis, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija, supra* note 1 p. 99.

42 *Steigiamojo Seimo darbai*. 7 p-dis, 1920 05 26, p. 55–56.

1 lenkų frakcijos narys. „Prieš“ balsavo 12 socialdemokratų, 20 valstiečių liaudininkų bloko atstovų, 1 vokiečių, 1 lenkas ir 2 krikščionių demokratų bloko atstovai⁴³. Taigi prezidento institucija buvo įtvirtinta laikinojoje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.

Tiesa, oficialiai prezidentas St. Seime išrinktas nebuvo. 1920–1922 m. iki tol, kol susirinko į savo posėdžius Pirmasis Lietuvos Respublikos Seimas, A. Stulginskis, kaip St. Seimo pirmininkas, buvo oficialiai tituluojamas kaip „einantis Respublikos prezidento pareigas Steigiamojo Seimo pirmininkas“⁴⁴. M. Maksimaičio nuomone, „griežtas Steigiamojo Seimo kairės pasisakymas prieš prezidento institutą ir likusius skatino ieškoti kompromiso“ ir kad tai buvo būdinga ir 1920 m. birželio 19 d. koalicinę vyriausybę su valstiečiais liaudininkais sudariusiems krikščionims demokratams, ir dėl to galiojant St. Seimo priimtajai laikinajai Konstitucijai prezidentas nebuvo renkamas⁴⁵.

Diskusija dėl prezidento institucijos reikalingumo Lietuvoje bei šios institucijos kompetencijų nesibaigė. Ji vyko ir nuolatinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimo ir priėmimo proceso metu 1921–1922 m. Socialdemokratų poziciją ir argumentus šios diskusijos metu aptarsime vėliau, kai bus pristatomos LSDP frakcijos nuostatos nuolatinės Konstitucijos projekto rengimo, svarstymo ir priėmimo procese. Dabar gi grįžkime prie St. Seimo socialdemokratų nuostatų 1920 m. birželio 2 d. laikinosios Konstitucijos priėmimo procese ir apžvelkime likusius socialdemokratų rengto Konstitucijos projekto ir St. Seimo komisijos rengto laikinosios Konstitucijos projekto skirtumus.

Be pasisakymo prieš prezidento institucijos reikalingumą Lietuvai, antras, anot istorikų, abiejų St. Seimui pateiktų svarstyti laikinosios Konstitucijos projektų skirtumas yra socialdemokratų nuostata, kad Ministrų kabinetas turi būti sudarytas tik iš Seimo narių. Matyt, tai lėmė socialdemokratų siūloma nuostata, kad „St. Seimas yra visos Lietuvos valdžios ir galios reiškęjas“. Tokį savo nusistatymą socialdemokratai grindė ir parlamentinių valstybių politine praktika. Savo kalboje V. Čepinskis tvirtino, kad „visose valstybėse, kur yra parlamentai, ministeriai renkami iš parlamento narių“, nors ir „ne visose konstitucijose tai yra fiksuota“⁴⁶.

Kalbėdamas apie kitus minėtų dviejų parengtų laikinosios Konstitucijos projektų skirtumus, V. Čepinskis akcentavo socialdemokratų nuostatą, kad karo vadas turi būti geras savo srities specialistas ir kad jis turi būti skiriamas ne prezidento, bet ministro pirmininko ir per pastarąjį atsakingas Seimui⁴⁷. Matyt, galima tvirtinti, jog šią nuostatą lėmė principinis nusistatymas prieš prezidento instituciją, išplaukęs iš Lietuvos politinio gyvenimo 1919 m. patirties, kas, beje (kaip matėme), ne kartą buvo minima socialdemokratų frakcijos narių pasisakymuose prieš prezidento instituciją.

43 *Steigiamojo Seimo darbai*. 9 p-dis, 1920 05 31, p. 66.

44 Maksimaitis, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*, supra note 1, p. 103.

45 *Ibid.*

46 *Steigiamojo Seimo darbai*. 5 p-dis, 1920 05 21, p. 29.

47 *Ibid.*

Vienu iš svarbiausių punktų socialdemokratai laikė mirties bausmės panaikinimą, kurio St. Seimo komisijos projekte numatyta nebuvo. „Socialdemokrate“ buvo rašoma, kad „Seimo dauguma šiuo klausimu tyli“ todėl, kad ji „nori ją (mirties bausmę – G. M.) palikti“⁴⁸. „Socialdemokrate“ buvo tarsi ir stebimasi, kad net „Kristaus mokslo mokytojai palaiko mirties bausmę“. Nors čia pat cituojamame straipsnyje buvo pastebima, kad „tas keista, bet ne nauja – juk tie, kurie šiandien krikščionių vardą nešioja ir jų priešaky stovi, darė baisesnių dalykų“. „Socialdemokrate“ buvo teigiama, jog „iškilus (...) karui, krikščioniškoji pravoslaviškoji dvasininkija Kristaus vardu laimino caro armijos ginklą ir su kryžium lydėjo juos žmonių žudyti“ bei kad „tą patį darė Vokiečiuose „krikščioniškieji protestantai“, o „Austruose – „krikščioniškieji katalikai“.

Anot čia cituojamo straipsnio autoriaus, „kur tik bažnyčia yra susirišusi su valstybe, kitaip sakant dvasiškija su valdžia, kunigai už gaunamas savo luomui privilegijas teikia tai valdžiai visokios pagalbos, kad ir aukštyn kojomis versdami Kristaus mokslą“. Argi, klausiana straipsnyje, to neparodė ir Lietuvos kunigai „rinkimų metu, kad dėl jų bažnyčia tai tik salė politinei agitacijai varyti“, „Kristaus vardas tai tik geras plakatas savo partijai pareklamuoti, o tikybiniai žmonių jausmai, tai tik opi liaudies vieta, kurion davus dar galima tikinčias aveles gardan suvaryti.“⁴⁹

St. Seime LSDP frakcijos atstovai aktyviai dalyvavo svarstant mirties bausmės panaikinimo klausimą. Štai V. Čepinskis tvirtino, kad „mirties bausmė niekuomet nepasieks savo tikslo ir visiškai neatsako šios dienos žmonijos sąžinei ir sąmonei“⁵⁰. Šio socialdemokrato nuomone, „mirties bausmės padėty glūdi keršto instinktas, vienas iš galingiausių antisocialinių instinktų ir veiksmų“. V. Čepinskis kalbėjo: „Mirties bausmės panaikinimo priešai sako, kas daryti su piktadariais panaikinus mirties bausmę? Betgi kada žmogaus gyvybės vertė krinta, tada kaip tik auga žmogžudžių skaičius. Reikia pašalinti tikras priežastis (...) nelygybę ir išnaudojimą ir kitus bjaurius kapitalizmo reiškinius (...). Sakoma, kad panaikinus mirties bausmę negalima būsia palaikyti kariuomenėje drausmės. Tai netiesa. Kalbama, kad mes socialdemokratai esame materialistai, bedieviai (...). Doros motyvai mums gal svarbesni už proto nurodymus (...). Visos didžios religijos, kaip ir proto mokslas, draudžia mirties bausmę.“⁵¹

Prieš mirties bausmę St. Seimo posėdyje pasisakė ir K. Venclauskis. Priekaištaudamas krikščionims demokratams už žiaurios mirties bausmės palaikymą, jis kalbėjo: „Norėdami atsibrėžti nuo senos valdžios veikimo turime pravesti demarkacijos liniją. Mirties bausme būdavo baudžiami tik politiniai (...) gresiant bolševikų pavojui, taip vadinamus bolševikus taip pat šaudė, bet ką valdžia vadindavo bolševikais, tai buvo visi tie, kurie nesutikdavo su valdžios nusistatymu (...) daug buvo nekaltai sušaudytų

48 Prezidento klausimas. *Socialdemokratas*, supra note 24, p. 1.

49 *Ibid.*

50 *Steigiamojo Seimo darbai*. 5 p-dis, 1920 05 21, p. 29–30.

51 *Ibid.*

žmonių. Visi laikai mums aiškiai rodo, kad tik pradėti mirties bausmę vartoti sunku, o paskui eina į kasdieninius reiškinius.⁵²

St. Seime svarstant laikinosios Konstitucijos projektą iš pat pradžių prieš mirties bausmę pasisakė ne tik socialdemokratams, bet ir socialistai liaudininkai demokratams, valstiečių sąjungos atstovai, žydų frakcija. Vėliau, baigiantis diskusijoms dėl laikinosios Konstitucijos projekto, tokiai nuostatai pritarė ir krikščionys demokratams. Lietuvos Laikinojoje Konstitucijoje buvo užfiksuota, kad „mirties bausmė naikinama“⁵³.

Apžvelgiant socialdemokratų nuostatas dėl laikinosios Konstitucijos projekto, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad jie griežtai pasisakė prieš laipsnių ir ordinų įvedimą. Diskutuojant apie atitinkamą laikinosios Konstitucijos projekto punktą V. Čepinskis siūlė komisijos formuluotę „Luomų ir titulų nėra“ pakeisti „Luomai, titulai, rangai ir ordinai panaikinami“⁵⁴. Šis socialdemokratų reikalavimas taip pat nesulaukė kitų partijų atstovų pritarimo ir nebuvo įtrauktas į Laikinąją Konstituciją.

Taigi socialdemokratams nedaug pavyko pakeisti tas Lietuvos Laikinosios Konstitucijos projekte užfiksuotas nuostatas, kurioms jie nepritarė. Tad suprantama, kad LSDP frakcija, St. Seimui 1920 m. birželio 2 d. balsuojant už laikinosios Konstitucijos projekto priėmimą, balsavo prieš daugumos pasiūlytą projektą, taigi prieš laikinosios Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimą. Nepaisant, kad prieš balsavo ir dalis valstiečių liaudininkų bloko atstovų, ši laikinoji Konstitucija, kaip jau minėta, 1920 m. birželio 2 d. buvo priimta ir įsigaliojo nuo 1920 m. birželio 10 d.

2. Socialdemokratų frakcijos nuostatos nuolatinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos projekto svarstymo procese 1922 m. (I): tolesnė kova prieš prezidento instituciją

Nors nuolatinės Konstitucijos projekto rengimo komisijoje buvo dirbama ir 1920 m. ir 1921 m., tačiau St. Seimo plenariniuose posėdžiuose jis buvo pradėtas svarstyti tik 1922 m. vasario mėnesį, po to, kai buvo priimtas kitas Lietuvos gyvenimui itin svarbus teisės aktas – žemės reformos įstatymas. Todėl reikia pažymėti, kad, socialdemokratų požiūriu, Konstitucija buvo rengiama per ilgai. Iš to meto Lietuvos socialdemokratų ideologijos išplaukęs ir ja paremtas nuolatinės Konstitucijos rengimo darbo vertinimas buvo pateiktas 1921 m. vasario 10 d. „Socialdemokrate“. Veda-majame straipsnyje buvo rašoma, jog „iš viso darbo per beveik devynis mėnesius vos trečdalis paruošta“⁵⁵, be to, ir tas konstitucijos rengimo darbas „juo tolyn ... tuo lėtin eina“. Ir tame „nevykusiame darbe“, pasak cituojamo straipsnio autoriaus, „klerikalai, liaudininkų padedami, vis aiškiau ima žvairuoti dešinėn, turtingųjų pusėn“. Dėl to ir „jau pradeda rimti išsigandusių dvarininkų širdis ir jų ūpas taisosi“.

52 *Steigiamojo Seimo darbai*. 9 p-dis, 1920 05 31, p. 68.

53 *Steigiamojo Seimo darbai*. 10 p-dis, 1920 06 02, p. 72–74.

54 *Steigiamojo Seimo darbai*. 9 p-dis, 1920 05 31, p. 68, 70.

55 Seimo darbus sekant. *Socialdemokratas*. 1921 02 10, Nr. 6 (55), p. 1.

Dirbdami Nuolatinės Konstitucijos rengimo komisijoje LSDP frakcijos atstovai V. Čepinskis ir K. Venclauskis toliau tvirtai gynė LSDP frakcijos nuostatą, kad Lietuvai prezidento institucijos nereikia. Tokią poziciją socialdemokratai gynė ne tik minėtos komisijos posėdžiuose, ją stengėsi viešai pristatyti ir skleisti bei populiarinti visuomenėje. Kaip to pavyzdį galima paminėti 1921 m. kovo 3, 10, 24 ir 31 dienų „Socialdemokrato“ numeriuose Anzelmo pseudonimu pasirašytą V. Čepinskio straipsnį „Ar mums reikia prezidento?“, kuriame buvo plačiai dėstomi tie socialdemokratų argumentai prieš prezidento instituciją, kuriuos jie naudojo tiek prieš tai laikinosios Konstitucijos, tiek nuolatinės Konstitucijos priėmimo procese⁵⁶.

Nuolatinės Konstitucijos projektui parengti prireikė gana nemažai laiko. Per pusantrų metų įvyko 90 St. Seimo Konstitucijos komisijos posėdžių. Pirmą kartą šios komisijos parengtas Konstitucijos projektas svarstytas tik 1922 m. vasario 24 d. St. Seimo 176-ame posėdyje. Šiame trumpai trukusiame nuolatinės Konstitucijos projekto pirmajame svarstyme LSDP frakcijos vardu kalbėjo ir labai ilgą kalbą pasakė V. Čepinskis⁵⁷. Antrąjį kartą nuolatinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektas St. Seime buvo svarstomas nuo 1922 m. kovo 8 d. iki gegužės 2 d. devyniuose St. Seimo posėdžiuose. LSDP frakcijos nariai šiame svarstyme dalyvavo itin aktyviai. Antrajame Konstitucijos projekto svarstyme jie išsakė kritines pastabas dėl nuolatinės Konstitucijos projekto bei siūlė savo pataisas net 50 kartų: V. Čepinskis – 21 kartą, K. Bielinis – 10 kartų, K. Venclauskis – 9 kartus, J. Plečkaitis – 7, V. Požela – 2, A. Povylius – 1 kartą⁵⁸.

Dauguma socialdemokratų frakcijos pasiūlymų ir kritinių pastabų buvo atmesta. Tačiau kaip taikliai pastebėjo apie socialdemokratų dalyvavimą 1922 m. Konstitucijos priėmimo procese rašiusi istorikė V. Kašauskienė, „socialdemokratai savo konstitucinių nuostatų neišsižadėjo“ ir svarstant Konstitucijos projektą trečią kartą (1922 m. liepos pradžia – rugpjūčio 1 d.) jie vėl aktyviai oponavo krikščionių demokratų koalicinės daugumos teikiamam Konstitucijos projektui ir trylikoje posėdžių net 71 kartą išreiškė savo nuomonę, siūlė pataisas, oponavo kitų pasiūlymams⁵⁹. Trečiajame nuolatinės Konstitucijos projekto svarstyme K. Bielinis kalbėjo 24 kartus, V. Čepinskis – 17, K. Venclauskis – 14, V. Požela – 10, S. Digrys – 3, S. Kairys – 2, J. Plečkaitis – 1 kartą⁶⁰. Pateikta statistika leidžia konstatuoti, kad socialdemokratai debatuose dėl Konstitucijos turinio dalyvavo tikrai itin aktyviai.

Kalbant apie nuolatinės Konstitucijos projekto svarstymą, savaime suprantama, kad valstybės valdžios sąrangos, struktūros, įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios santykio, šių institucijų funkcijų ir kompetencijų klausimai buvo vieni iš

56 Anzelmas [Čepinskis V.]. Ar mums reikia prezidento. *Socialdemokratas*. 1921 03 03, Nr. 9(58), p. 1–2; 1921 03 10, Nr. 10(59), p. 1–2; 1921 03 24, Nr. 12(61), p. 1; 1921 03 31, Nr. 13(62), p. 1.

57 *Steigiamojo Seimo darbai*. 176 p-dis, 1922 02 24, p. 79–84.

58 Kašauskienė, V., *supra* note 5, p. 91–92.

59 *Ibid.*, p. 92.

60 *Ibid.*

svarbiausių ir natūralu, kad dėl jų vyko aštrūs ginčai. Ir vėlgi socialdemokratai ir toliau aršiai ir atkakliai pasisakė prieš prezidento instituciją.

1922 m. vasario 24 d. pirmą kartą svarstant St. Seimo komisijos parengtą Lietuvos Konstitucijos projektą, V. Čepinskis pažymėjo, kad prie skyriaus apie Seimą jis „nieko neturi pridėti“, jo požiūriu, skyrius „yra gana gerai suredaguotas, atitinka demokratybės principams“⁶¹. Tačiau su Konstitucijos projekte siūlomu vykdomosios valdžios „sutvarkymu“ V. Čepinskis nesutiko. Savo labai ilgoje kalboje, kuriai buvo būdingi istoriosofiniai bei politiniai teoriniai ekskursai, V. Čepinskis dar kartą pasisakė prieš prezidento institucijos įvedimą Lietuvoje⁶².

Savo kalboje (kaip ir 1921 m. straipsnyje „Ar mums reikia prezidento?“), V. Čepinskis akcentavo, kad prezidento institucijos galios pasaulyje mažėja, kad atsiradę kaip „monarchų paveldėtojai“ arba kaip jų (monarchų) „surogatai“, „prezidentai turėjo monarchų atributų“, kurie tačiau „einant kovai už politinę laisvę vis labiau ir labiau buvo mažinami“ ir kad „šiandien visų respublikų prezidentai“ tėra „monarchų šešėliai“⁶³. V. Čepinskis ir kituose St. Seimo posėdžiuose teigė, kad visose tose respublikose, kur yra prezidentai, jų kompetencijos varžomos vis labiau ir labiau⁶⁴.

Įdomu tai, kad minėtoje kalboje (1922 02 24) V. Čepinskis ypač pasisakė prieš parlamente renkamą prezidentą. Jis kalbėjo, jog ten, „kur yra tikrai demokratinė respublika, kur nėra toks mišinys kaip pas mus (...), tai ir prezidentas, ir teismas, ir visi valdininkai yra liaudies renkami“ ir kad „taip yra iš dalies Amerikoje ir Šveicarijoje“. Toliau V. Čepinskis jau tik savo, o ne LSDP frakcijos vardu pažymėjo, jog jis „dar suprastų galingą prezidentą, jeigu liaudis tą prezidentą rinkytų, bet kada parlamentas renka, kada renkant derybos ir kompromisai turi didžiausios reikšmės, tai (...) tas visai nesuprantama“⁶⁵.

V. Čepinskis pabrėžė, kad „ypatingai kunigai labai karštai stovi už prezidentą“ ir kad tai yra „suprantama, nes pas juos autokratinis principas yra pravestas iki galui, o autonomingas principas pirmųkščios krikščionybės, principas pirmųjų autonominių krikščionių komunų yra visiškai išnykęs“. Kadangi kunigams, pasak V. Čepinskio, „viešpatauja autokratinis principas, tai jie nuo to ir pasauliniame (pasaulietiniame – G. M.) gyvenime jokių būdu pasiliečiuoti negali ir todėl jie čia ir siūlo prezidentą“. Nors iš tiesų, V. Čepinskio nuomone, jiems (t. y. kunigams – G. M.) „daug labiau patiktų karalius, o ne prezidentas“, kuris „jiems masonų išmislas“ ir jie (kunigai) „su mielu noru čia pasiūlytų karalių arba kunigaikštį, bet nedrįsta“⁶⁶.

Ir kituose St. Seimo posėdžiuose, kur buvo svarstomas nuolatinės Konstitucijos projektas, V. Čepinskis savo kalbose akcentavo, jog noras įvesti Lietuvoje prezidento

61 *Steigiamojo Seimo darbai*. 176 p-dis, 1922 02 24, p. 82.

62 *Ibid.*, p. 81–83.

63 *Ibid.*, p. 82.

64 *Žr. Steigiamojo Seimo darbai*. 184 p-dis, 1922 03 17, p. 55.

65 *Steigiamojo Seimo darbai*. 176 p-dis, 1922 02 24, p. 82.

66 *Ibid.*, p. 83.

instituciją laikytinas „monarchijos rudimentu“, kad šis noras turėti prezidentą yra susijęs su tuo, kad „pas mus stipriai veikia monarchinės ir dvarininkų politinės tradicijos“, kad šios tradicijos matosi iš tų Konstitucijos projekto pataisų, kurias teikia „dešinioji pusė“ ir kurios „dalinai yra priimtos“⁶⁷. Tai, anot V. Čepinskio, „sudaro galimybes tam, kad prezidentas gali lengvai įgyti tokias ypatybes ir tokius apetitus, kad kokiais nors būdais sustiprinti savo poziciją ir padaryti ją stipresnę negu kad leidžia konstitucija“⁶⁸. Pasak V. Čepinskio, tai parodo krikščionių demokratų bloko daugumos St. Seime norą „palaikyti personalinę valstybės supratimą“ bei norą „priesti prie „krulio“⁶⁹.

Tai, kad St. Seimo daugumos noras įvesti Lietuvoje prezidento instituciją siejamas su jos (St. Seimo daugumos) atstovavimu „apskritai buržuazinėms partijoms būdinga konservatizmo ir absoliutizmo tradicija“, tvirtino ir antrasis iš pagrindinių šalia V. Čepinskio socialdemokratų frakcijos St. Seime kalbėtojų, vienas tarpukario laikotarpio LSDP lyderių K. Bielinis. Anot jo, tik dėl to, „kad dabar yra toks laikas, kad to absoliutizmo negalima parodyti“ ir dėl to, kad „Uracho pasiūlymas yra negalimas“, St. Seimo dauguma ir „siūlo nors prezidentą“⁷⁰. LSDP frakcijos seniūnas K. Venclauskis vienoje savo kalbų prieš prezidento instituciją taip pat tvirtino, kad „vienas didžiausių buvusio prezidento (turimas mintyje A. Smetona – G. M.) norų buvo, kad čia (Lietuvoje – G. M.) būtų monarchija“, kad „prezidento institucijos nori tie, kurie norėjo [„siekė“] Uracho“⁷¹.

Nuolatinės Konstitucijos projekto svarstyme dalyvavusių socialdemokratų nuomone, dėl prezidentų siekimų įgyti vis didesnę valdžią bei su prezidento institucijos egzistavimu susijusių galimų intrigų prezidento institucija apskritai yra pavojinga demokratijai.

Štai K. Bielinis 1922 m. liepos 14 d. St. Seimo posėdyje pasisakydamas prieš prezidento instituciją tvirtino, kad dėl galimo prezidento siekimo įgyti vis didesnę valdžią ir dėl to galimo „ėjimo į absoliutizmą“ bei galimo „monarchizmo ir absoliutizmo“ susiformavimo pavojų „prezidento institucija sukelia pavojų demokratijai“⁷².

Tokį pavojų K. Bielinis išvelgė iš nuolatinės Konstitucijos projekto teksto atsižvelgdamas į galimybes, jog tarp Seimo rinkimų valstybė gali 60 dienų egzistuoti be Seimo. Dar anksčiau, 1922 m. kovo 17 d. St. Seimo posėdyje, K. Bielinis teigė, jog apskritai „įvedimas prezidentūros varžo demokratijos teises, nes Seimas tokiu būdu perleidžia dalį savo teisių atskiram žmogui – prezidentui“⁷³. Pavojų demokratijai ir „ėjimą į absoliutizmą“ K. Bielinis išvelgė net ir dėl prezidentui suteiktos teisės pasi-

67 *Steigiamojo Seimo darbai*. 218 p-dis, p. 94; 184 p-dis, 1922 03 17, p. 55.

68 *Steigiamojo Seimo darbai*. 184 p-dis, 1922 03 17, p. 55.

69 *Steigiamojo Seimo darbai*. 218 p-dis, p. 93.

70 *Steigiamojo Seimo darbai*. 184 p-dis, 1922 03 17, p. 57.

71 *Steigiamojo Seimo darbai*. 185 p-dis, 1922 03 22, p. 63.

72 *Steigiamojo Seimo darbai*. 224 p-dis, 1922 07 14, p. 99, 101.

73 Iš St. Seimo. *Socialdemokratas*. 1922 03 23, Nr. 12, p. 2; *Steigiamojo Seimo darbai*. 184 p-dis, 1922 03 17, p. 56–58.

rašyti tarpvalstybines sutartis bei dėl numatomo prezidentui vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado statuso.

Dar kategoriškiau tokią poziciją išreiškė V. Čepinskis. 1922 m. liepos 12 d. jis St. Seimo posėdyje pareiškė, jog „respublikoj prezidentas yra antidemokratingas asmuo, antidemokratinga institucija“⁷⁴. V. Čepinskis kalbėjo taip: „Kadangi Lietuvos Respublika yra demokratinė respublika, (...) o mes socialdemokratai esame jos šalininkai, tai mes balsuosim už tai, kad respublikos prezidentas būtų pakeistas Seimo pirmininku.“

Savo argumentą, esą prezidento institucija kelia pavojų demokratijai, nes sudaranti galimybes vienam asmeniui įgyti vis daugiau ir daugiau valdžios bei sudaranti prielaidas reikštis demokratijai pavojingoms intrigoms, socialdemokratai (kaip ir 1920 m. svarstant laikinosios Konstitucijos projektą) motyvavo ir neigiamą, pasak jų, 1919 m. patirtimi. Nuolatinės Konstitucijos projekto svarstymuose socialdemokratai ne kartą išsakė neigiamą požiūrį į 1919 m. Lietuvos prezidento institucijos funkcionavimo praktiką, kuri, pasak jų, skatinusi įvairias nedemokratiškumo, antidemokratiškumo ir įvairių intrigų apraiškas⁷⁵.

K. Bielinis kalbėjo, jog Lietuvoje 1919 m. „dėjosi tokie dalykai, kad šiaip ar taip demokratija buvo įžeista“⁷⁶. K. Bielinis prisiminė Valiukų sušaudymo bylą ir kėlė retorinius klausimus, „ar ne prezidentas padėjo po stalu“ šio sušaudymo bylą, „ar ne prezidentas savo autoritetu ir savo galia paslėpė žulikus, užmušėjus ir žmogžudžius?“. K. Bielinis pats į šiuos retorinius klausimus ir atsakė – „tą padarė prezidentas“, kuris, pasak socialdemokrato, „pridengė nuo teismo“ žudikus, kurie minimos kalbos sakymo metu, anot Bielinio, jau buvo pasitraukę iš Lietuvos. K. Bielinis buvusį prezidentą A. Smetoną kaltino ir „valstybės lėšų“ – „Lietuvos liaudies pinigų“ švaistymu („dovanojimu“).

Savo 1922 m. kovo 22 d. St. Seime pasakyoje kalboje V. Čepinskis irgi panaudojo neigiamos 1919 m. – 1920 m. pradžios prezidento institucijos patirties argumentą, teigdamas, jog „buvęs respublikos prezidentas“, kurį jis (V. Čepinskis – G. M.) „pažįstąs nuo gimnazijos laikų“, nors ir „geras žmogus“, tačiau įsivaizdavo sau, kad jis yra ypatingas Viešpaties parinktas žmogus, taip sakant pateptas žmogus dėl tos priežasties, kad buvo Prezidentas, tiesiog susirgo ir ... pridarė daug žalos valstybei...“⁷⁷.

St. Seimo posėdžiuose pasisakydami prieš prezidento institucijos įvedimą Lietuvoje, socialdemokratai atmetė ir dešiniųjų teikiamus argumentus dėl šios institucijos reikalingumo. Štai atsakydamas į prezidento institucijos šalininkų argumentą, kad ši institucija reikalinga, „nes reikia skirti ir išskirti visos vykdomosios valdžios funkcijos“, V. Čepinskis vienoje savo kalbų pabrėžė, jog prezidento institucija „visai neat-sako konstitucijos prasmei demokratintųjų valstybių, kaip ji faktinai apsieiškia“⁷⁸.

74 *Steigiamojo Seimo darbai*. 222 p-dis, 1922 0712, p. 60.

75 *Steigiamojo Seimo darbai*. 184 p-dis, 1922 03 17, p. 57; 185 p-dis, 1922 03 22, p. 60, 63; 224 p-dis, 1922 07 14, p. 100.

76 *Steigiamojo Seimo darbai*. 184 p-dis, 1922 03 17, p. 57.

77 *Steigiamojo Seimo darbai*. 185 p-dis, 1922 03 22, p. 60.

78 *Steigiamojo Seimo darbai*. 184 p-dis, 1922 03 17, p. 55.

Pasak V. Čepinsko, „šiandien demokratinėse valstybėse vykdomos valdžios funkcijos ir įstatymų leidimo funkcijos susiduria ir būna kontakte“. Kaip to pavyzdys buvo nurodyta Anglija, kur „taip yra kad kai kurios vykdomosios valdžios funkcijos neišeina iš parlamentų rankų“. V. Čepinskis kritikavo, anot jo, nerimtą argumentą, esą prezidento institucija yra reikalinga dėl to, kad Lietuvoje nesant antrųjų aukštesniųjų parlamento rūmų, kurie tobulintų ir siūlytų taisyti parlamento leidžiamus įstatymus, tai gališ padaryti prezidentas.

Tačiau, V. Čepinsko nuomone, „praktika parodė, kad prezidentai ir antrieji rūmai įstatymus ne tobulina, bet gadina“, todėl, V. Čepinsko teigimu, „jeigu mes priimsime prezidentą, tai mūsų įstatymus tik tai gadins ir daugiau nieko“. Prieš prezidento veto teisės Seimo priimtų įstatymų atžvilgiu reikalingumą pasisakė ir kiti LSDP frakcijos atstovai⁷⁹.

Savo kalbose V. Čepinskis atmetė ir trečią jo oponentų argumentą, esą be prezidento negalima apsieiti tuo metu, kai „nėra Seimo“⁸⁰. Jis teigė, kad šis „argumentas irgi neišlaiko kritikos“, nes Lietuvoje „buvo keli atsitikimai, kada nebuvo Seimo, Seimas buvo atostogose, o vis dėlto Lietuva nesugriuvo...“.

Kaip ir svarstant laikinosios Konstitucijos projektą, debatuose dėl nuolatinės Konstitucijos projekto LSDP frakcijos St. Seime nariai kaip argumentą prieš prezidento institucijos Lietuvoje įvedimą naudojo ir tvirtinimą, jog ši institucija Lietuvai yra per brangi⁸¹. V. Čepinsko tvirtinimu, prezidento institucija „suima iš mūsų šalies daug pinigų, o mūsų kraštas nepriskiriamas prie turtingiausių“⁸².

1922 m. liepos 12 d. St. Seimui trečią kartą svarstant nuolatinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektą, K. Bielinis vėl iškėlė „finansinį motyvą“ prieš prezidento institucijos įvedimą. K. Bielinis kalbėjo: „Jeigu dabar Steigiamasis Seimas turi laikiną Prezidentą – einantį Prezidento pareigas, tai reprezentacijos išlaidos ir visoks kitoks išlaikymas yra vis dėlto vieno žmogaus išlaikymas, bet jei bus atskiras Respublikos prezidentas ir jei bus elgiamasi taip monarchiniai, kaip tiems prezidentams kartais reikalinga, tai galima įsivaizdinti, kad tas dešimtimis milijonų kvepia. Juk prezidentas, aš manau, nevažiuos valstiečių ratuose, porą kumelių pasikinkęs – reikės automobilio, arklių, reikalingi bus tarnai ir livrėjos... Aš esu tikras, kad tais pinigais, kuriuos mes išleisim į penkerius metus prezidentui laikyti, mes galėtum įsteigti gal ūkio akademią, kur mūsų valstiečiai, dideli nuosavybės mylėtojai ... galėtų pasimokyti, kaip vesti ūkį ir kartu savo gyvenimą pagerinti. Aš manau, kad finansinis išrokavimas čia yra labai didelis. Jei jį paversim į kitas vertybes, tai tos vertybės mūsų mažam kraštui labai daug atsvertų. Todėl mes visai nesuprantam, kam reikalingas prezidentas?...“⁸³

79 *Steigiamojo Seimo darbai*. 185 p-dis, 1922 03 22, p. 67, 75.

80 *Steigiamojo Seimo darbai*. 184 p-dis, 1922 03 17, p. 55.

81 *Ibid.*; *Steigiamojo Seimo darbai*. 222 p-dis, 1922 07 12, p. 61.

82 *Steigiamojo Seimo darbai*. 184 p-dis, 1922 0317, p. 55.

83 *Steigiamojo Seimo darbai*. 222 p-dis, 1922 0712, p. 61.

Kadangi prezidento institucija, be to, kad riboja Seimo teises ir kelia pavojų demokratijai, yra dar ir per brangi, tai, pasak socialdemokratų, visas tas prezidento pareigas, kurias numatė nuolatinės Konstitucijos projektas, gali atlikti ir Seimo pirmininkas⁸⁴. Svarstant nuolatinės Konstitucijos projektą socialdemokratams pateikė argumentą, jog Lietuva dvejus metus neturėjo prezidento, o tik Seimo pirmininką, laikinai einantį prezidento pareigas, ir kad ji ir toliau gali apsieiti be specialaus prezidentūros instituto⁸⁵.

Nuolatinės Konstitucijos įstatymo projekto svarstymuose socialdemokratams fiksuojamą nuostatą „Valstybės vyriausybę sudaro: Respublikos Prezidentas ir Ministerių Taryba“ siūlė pakeisti į formuluotę: „Lietuvos Respublikos vyriausybę sudaro – Seimo pirmininkas ir Ministerių Taryba“⁸⁶.

Be to, vietoj nuolatinio „prezidento rinkimo“ socialdemokratų frakcija prezidentui numatomas pareigas pavesti eiti Seimo pirmininkui siūlė ir 3-ioje pataisoje savo 18-os Konstitucijos pataisų pakete, pateiktame 1922 m. vasarą prasidėjusiam trečiajam Lietuvos Respublikos Konstitucijos projekto svarstymui⁸⁷. Šioje pataisoje taip pat buvo prieštaraujama ne tik atskiros prezidento institucijos įsteigimui, bet ir krikščionių demokratų numatytais prezidento teisėms, pavyzdžiui, prezidento veto teisei gražinti Seimui persvarstyti Seimo priimtus įstatymus.

Tačiau St. Seimui 1922 m. liepos 14 d. trečio svarstymo metu papunkčiui balsuojant už atskirus nuolatinės Konstitucijos projekto paragrafus, už minėtą socialdemokratų formuluotę, kas sudaro vyriausybę, bei analogišką valstiečių liaudininkų bloko pataisą balsavo 30 St. Seimo narių, o prieš šią pataisą pasisakė 57 St. Seimo nariai⁸⁸. Balsuojant už Konstitucijos projekto paragrafus, numatančius prezidento instituciją ir nurodančius jo teises, socialdemokratams, kaip ir valstiečių liaudininkų frakcijai, išėjo iš posėdžių salės⁸⁹. Tačiau krikščionių demokratų blokas kartu su dalimi žydų frakcijos surinko reikalingą balsų daugumą ir „vieni patys“ priėmė paragrafą apie prezidento teises⁹⁰. Taiigi buvo atmesta ir socialdemokratų teikta pataisa, reikalaujanti panaikinti (išbraukti) visus tuos Konstitucijos paragrafus, kur buvo kalbama apie nuolatinio prezidento teises ir jo rinkimo būdus⁹¹.

Socialdemokratams teigė, kad „krikščionys“ suteikė prezidentui „tokias teises, kurias ne visi karaliai turi“, ir tai įvertino griežtai neigiamai, itin reikšdami nepasitenkinimą tokia prezidento teise, kaip „teisė paleisti Seimą ir jo nešaukti du mėnesius“,

84 *Steigiamojo Seimo darbai*. 176 p-dis, 1922 02 24, p. 82–83; 184 p-dis, 1922 03 17, p. 55; 185 p-dis, 1922 03 22, p. 62–63; 222 p-dis, 1922 07 12, p. 60–61, 72.

85 *Steigiamojo Seimo darbai*. 176 p-dis, 1922 02 24, p. 82–83; 185 p-dis, 1922, 03 22, p. 62–63.

86 *Steigiamojo Seimo darbai*. 184 p-dis, 1922 03 17, p. 55; 224 p-dis, 1922 07 14, p. 94.

87 Socialdemokratų frakcijos pataisos teikiamos III Lietuvos Konstitucijos svarstymui. *Socialdemokratas*. 1922 07 20, Nr. 29, p. 1.

88 *Steigiamojo Seimo darbai*. 224 p-dis, 1922 07 14, p. 96.

89 *Ibid.*

90 *Ibid.*, p. 97.

91 Socialdemokratų frakcijos pataisos teikiamos III Lietuvos Konstitucijos svarstymui, *supra* note *Socialdemokratas*. 1922 07 20, Nr. 29, p. 1.

kurią traktavo kaip „grynai rusų caro laikų pavyzdį“⁹². Prezidento institucijos įvedimą bei jam suteiktas teises socialdemokratai traktavo kaip „liaudies vyriausiųjų teisių užgrobimą“, kaip „Lietuvos klerikalų, stambiųjų ūkininkų ir buržuazijos norą sustiprinti savo padėtį ir ginti savo reikalus jų statomo prezidento pagalba“⁹³.

Baigdami pristatyti socialdemokratų argumentus prieš prezidento instituciją ir žvelgdami į juos iš šiandienos politikos teorijos ir politinės praktikos pozicijų, matyt, galime teigti, kad aptariamo laikotarpio Lietuvos socialdemokratai tikrai akivaizdžiai neadekvačiai ir hipertrofuotai vertino St. Seimo komisijose parengtuose laikinosios ir nuolatinės konstitucijų projektuose numatytas prezidento institucijos galias.

Matyt, galime sutikti su istorikės V. Kašauskienės tvirtinimu, jog nuolatinės Konstitucijos priėmimo procese socialdemokratai, kaip ir 1919–1920 m., „vis dar pernelyg jautriai reagavo į tariamas monarchizmo išsigalėjimo grėsmes“⁹⁴. Pritartina ir istorikės vertinimui, jog LSDP frakcijos atstovų pataisais ir pasiūlymus dėl atskirų Konstitucijos projekto straipsnių galima apibūdinti „griežtai apibrėžta radikalia nuostata – besąlygišku „grynosios“ demokratijos stiprinimu ir gynimu“⁹⁵. Tai pasakytina ne tik apie socialdemokratų nuostatas dėl prezidento institucijos, bet ir apie kitas konstitucines jų nuostatas.

3. Socialdemokratų frakcija nuolatinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos projekto svarstymo procese 1922 m. (II): kitos radikaliai demokratinės nuostatos

St. Seimo socialdemokratų frakcijos orientaciją į besąlygišką „grynosios“ demokratijos stiprinimą ir gynimą“ patvirtintų ir nuolatinis socialdemokratų pasisakymas už tai, kad Seimo rinkimai vyktų ne kas treji, kaip buvo siūloma nuolatinės Konstitucijos projekte, o kas dveji metai⁹⁶. Žinomas ne tik kaip mokslininkas, bet ir kaip pedagogas V. Čepinskis savo pasisakymuose St. Seime pabrėžė pedagoginę arba auklėjamąją dažnai vykstančių Seimo rinkimų reikšmę, pasak jo, dažni rinkimai neleis Seimo „nusistatymui“ atitrūkti nuo krašto „nusistatymo“⁹⁷.

V. Čepinskis kalbėjo, jog „agitacija ypatingai tarp žmonių šalto kraujo, kuo lieiviai mėgsta dažnai pasigirti, yra labai naudingas daiktas“ ir net „perdėjimas (agitacijoje – G. M.) kai kuriais atvejais taip pat gali būti naudingas“, ir kad „vienintelė priemonė politiniai auklėti mūsų liaudį yra mitingai, surišti su įvairiais politiniais rinkimais“. V. Čepinskis atmetė argumentą, esą dažni rinkimai valstybei per daug

92 Krikščionys ir konstitucija. *Socialdemokratas*. 1922 07 20, Nr. 29 (129), p. 1; Socialdemokratų frakcijos deklaracija del konstitucijos įstatymo. *Socialdemokratas*. 1922 08 03, Nr. 31, p. 1.

93 *Socialdemokratų frakcijos deklaracija del konstitucijos įstatymo, supra* note 92, p. 1.

94 Kašauskienė, V., *supra* note 5, p. 92.

95 *Ibid.*

96 *Steigiamojo Seimo darbai*. 184 p-dis, 1922 03 17, p. 47; 218 p-dis, p. 94; 222 p-dis, 1922 0712, p. 59–61.

97 *Steigiamojo Seimo darbai*. 222 p-dis, 1922 0712, p. 59.

kainuojantys, ir tvirtino, kad Seimo „perrinkimas kas 2 metai pigiau kaštuos respublikai“. Didelę pedagoginę dažnų rinkimų reikšmę visuomenės „politiniam auklėjimui“ akcentavo ir antrasis iš dviejų pagrindinių socialdemokratų oratorių St. Seimo posėdžiuose K. Bielinis⁹⁸.

St. Seime svarstant savivaldybių tarybų rinkimų įstatymą LSDP frakcijos atstovai taip pat pasisakė už tai, kad ir savivaldos institucijos būtų renkamos ne trejiems, bet dvejiems metams⁹⁹, taigi, kad būtų palikta lig tol galiojusi savivaldybių kadencijos trukmė. Tačiau šis siūlymas, kaip ir siūlymas rengti Seimo rinkimus kas dveji metai, kaip ir tuo pagrindu siūloma Konstitucijos projekto pataisa¹⁰⁰, buvo St. Seimo daugumos atmesti.

Pažymėtina, kad socialdemokratai, priimant ir 1920 m. birželio 2 d. laikinąją Konstituciją, ir 1922 m. nuolatinę Konstituciją pasisakė už tai, kad ministrais gali būti tik Seimo nariai. Štai 1922 m. vasario 24 d. St. Seimo posėdyje V. Čepinskis kalbėjo, jeigu prisilaikoma „parlamentarinės tvarkos, tai reikia skirti ministerius iš Seimo narių tarpo“ ir kad toks „ministerių paskyrimo būdas labiau atitiktų mūsų Konstitucijos dvasiai ir būtų nuoseklesnis ir naudingesnis“¹⁰¹. Kada to nėra, tai, pasak V. Čepinskio, nėra „ankštaus organinio ryšio tarp Seimo ir valdžios“ ir tada „gali išeiti daug tokių nesusipratimų, kurių pasekmės gali būti žalingos visuomenei“. Tačiau minimam LSDP frakcijos siūlymui Konstitucijos projektui, kaip ir daugeliui kitų jų pasiūlymų ir pataisų, St. Seimo dauguma nepritarė.

Teiginį, kad St. Seimo LSDP frakcija pasisakė už itin radikalią demokratinę parlamentinę valdymo formą, galime paremti ir tuo, jog Konstitucijos priėmimo procese socialdemokratai, pasisakydami už „teismų nepriklausomybę“ ir nuo vyriausybės, ir nuo Seimo, buvo už tai, kad teisėjai „būtų liaudies renkami ir jos mainomi“¹⁰². Socialdemokratų požiūriu, nuostata, kad teisėjai turi būti liaudies renkami, išplaukė „iš liaudies suverenių teisių“. LSDP frakcijos tvirtinimu, „tai svarbus reikalavimas, nes tik tuomet, kada teismas priklauso nuo liaudies, jisai bus greitas ir teisingas“.

Reikėtų paminėti, kad socialdemokratai ypač kategoriškai pasisakė prieš ypatinguosius ir karo lauko teismus¹⁰³. LSDP frakcija teikė Konstitucijos projekto pataisą, kurioje reikalavo, kad būtų įtvirtinta nuostata, jog „Teismas yra visiems piliečiams lygus“ ir kad „visus piliečius turi teisti vienas teismas ir jokių ypatingų teismų kariams ar ypatingų teismų karo metu ar išimtinai padėčiai esant neturi būti“¹⁰⁴. Socialdemo-

98 *Supra* note 97.

99 *Steigiamojo Seimo darbai*. 57 p-dis, 1921 01 25, p. 553; 71 p-dis, 1921 03 11, p. 801–802.

100 Socialdemokratų frakcijos pataisos teikiamos III Lietuvos Konstitucijos svarstymui, *supra* note 87, p. 1.

101 *Steigiamojo Seimo darbai*. 176 p-dis, 1922 02 24, p. 83.

102 *Steigiamojo Seimo darbai*. 227 p-dis, 1922 07 20, p. 56–57, 59; Socialdemokratų frakcijos pataisos teikiamos III Lietuvos Konstitucijos svarstymui, *supra* note 87, p. 1.

103 *Steigiamojo Seimo darbai*. 193 p-dis, 1922 04 05, p. 39, 40–41.

104 Socialdemokratų frakcijos pataisos teikiamos III Lietuvos Konstitucijos svarstymui, *supra* note 87, p. 1.

kratas J. Plečkaitis, pasisakydamas prieš tokius teismus, tvirtino, jog „socialdemokratų partija savo esmėje yra giliai demokratinga partija“ ir kad „jai nesvarbu, ar šiandien yra krikščionių demokratų partijos dauguma, ar kokia kita dauguma bus“, ji „visuomet sutinka su civiliniais teismais, kurie baustų už peržengimą įstatymų, bet socialdemokratų partija nesteigė ir nsteigs ypatingųjų teismų savo priešininkams“¹⁰⁵.

Tai, kad pataisos prieš karo lauko ir ypatinguosius teismus buvo atmetos, LSDP frakcija savo pareiškime dėl Konstitucijos priėmimo laikė kaip „Lietuvos turtingųjų luomų, buržuazijos ir reakcinių grupių“ norą „aštrios socialinės kovos metui pasidaryti iš teismų klnsų jiems įrankį klasiniams jų interesams apdrausti“¹⁰⁶.

Matyt, galime pritari istoriografijoje išsakytam vertinimui, kad „tokį kategorišką LSDP frakcijos požiūrį į teismų organizaciją nulėmė ne vien socialdemokratijos bendrosios politinės nuostatos bei ideologinė doktrina, bet ir baimė, kad jie netaptų Seimo daugumos teismais, priklausomais nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios“¹⁰⁷.

Kalbant apie St. Seimo socialdemokratų konstitucines nuostatas, susijusias su teisingumo vykdymo sfera, reikėtų taip pat paminėti, kad jie siūlė Konstitucijos projekto pataisą, kuria buvo reikalaujama, kad „neteisingai nuteistieji ir kalinami gautų atlyginimą iš valstybės lėšų“. Jų nuomone, tokių atsitikimų gali būti, todėl „neteisingai nuteistasis turi gauti atlyginimą ne tik moralinį, bet ir medžiaginį“¹⁰⁸.

Socialdemokratai pasisakė prieš bet kokį, tegu ir laikiną Konstitucijos garantijų sustabdymą. Pavyzdžiui, svarstant Konstitucijos projekto straipsnį, kuriame buvo sakoma, jog „kilus karui, ginkluotam sukilimui ar kitokiems neramumams valstybėje Ministrų Tarybai pasiūlius, Respublikos prezidentas gali visoj valstybėj arba tam tikrose jos dalyse paskelbti karo arba kitą nepaprastą padėtį“, socialdemokratai tiek savo pasisakymuose, tiek pataisoje Konstitucijos projektui reikalavo išbraukti žodžius „ir kitokiems neramumams“, nes tais „kitokiais neramumais“ valdžia, pasak socialdemokratų, „gali paskaityti ir ramiausius streikus, ir įvesti karo padėtį“¹⁰⁹.

Minėtoji atitinkamo Konstitucijos straipsnio formuluotė socialdemokratams buvo nepriimtina ir dėl to, kad joje nebuvo pasakyta tai, „kaip ilgai tas Prezidento (socialdemokratui, kaip matėme, siekė, kad vietoj žodžio „Prezidentas“ būtų įrašyta žodžiai „Seimo pirmininkas“ – G. M.) aktas dėl karo ar išimtinios padėties paskelbimo galioja“ ir reikalavo, kad Konstitucijoje būtų numatyta tai, jog kilus karui ar įvedus nepaprastą padėtį, „laikė trijų dienų būtų sušauktas Seimas“, kuris šiais klausimais priimtų galutinius sprendimus¹¹⁰.

105 *Steigiamojo Seimo darbai*. 193 p-dis, 1922 04 05, p. 41.

106 Socialdemokratų frakcijos deklaracija dėl konstitucijos įstatymo, *supra* note 92, p. 1.

107 Kašauskienė, V., *supra* note 5, p. 95.

108 Socialdemokratų frakcijos pataisos teikiamos III Lietuvos Konstitucijos svarstymui, *supra* note 87, p. 1.

109 *Ibid.*; *Steigiamojo Seimo darbai*. 223 p-dis, 1922 07 13, p. 72.

110 *Ibid.*

Pažymėtina ir tai, jog socialdemokratų frakcija, kaip ir valstiečių liaudininkų blokas, reikalavo, kad Konstitucijoje būtų užfiksuota spaudos laisvė, kad būtų fiksuota nuostata, draudžianti cenzūrą¹¹¹.

Kaip ir svarstant 1920 m. laikinosios Konstitucijos projektą, svarstant 1922 m. nuolatinės Konstitucijos projektą, socialdemokratams pasisakė už mirties baudmės panaikinimo užfiksavimą Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir kaltino nenoru tai padaryti krikščionis demokratams¹¹². Savo kalboje 1922 m. vasario 24 d. V. Čepinskis pabrėžė, kad mirties baudmė yra „ne tik senovės liekana, bet ir baisi barbariška liekana“, kuri „ar taikos, ar karo metu yra vienas iš bjauriausių ir kenksmingiausių apsiareiškimų žmonių gyvenime“, kad „mes socialdemokratams, skaitome teisę gyventi pagrindine ir neliečiama žmogaus teise“. V. Čepinskiui buvo „nesuprantama“, kodėl „save krikščionišku vadinančiame“ ir „visuomet krikščionybę pabrėžiančiame mūsų krašte“ „kenčiamas toks dalykas kaip mirties baudmė“¹¹³.

1922 m. vasarą trečią kartą svarstant nuolatinės Konstitucijos projektą V. Čepinskis griežtai kritikavo krikščionių demokratų bloką už tai, kad iš nuolatinės Konstitucijos projekto buvo išbrauktas mirties baudmę panaikinantis straipsnis, kas, anot šio socialdemokrato, reiškė, jog „imant domėn mūsų visuomenės nusistatymą, aišku, kad ta baudmė bus vartojama“, nepaisant to, jog ji kaip „priemonė kovai su antvisuomeninio nusistatymo gaivalais yra ne tik priešinga krikščioniškai dorai, apie kurią mėgsta kalbėti dešinioji klerikalinė pusė (...), bet ir praktikoje neduoda jokios naudos“¹¹⁴. Konstitucijos projekto trečiajame svarstyme socialdemokratams pačia pirmąja pataisa siekė į Konstitucijos tekstą įtraukti žodžių junginį „Mirties baudmė panaikinama“¹¹⁵, tačiau to socialdemokratams pasiekti nepavyko.

Socialdemokratams tai įvertino itin kritiškai. „Socialdemokrate“ buvo rašoma, kad remiantis nuostata, „ko įstatymas nedraudžia, tai leidžia“, „išmetimas to punkto iš Konstitucijos yra lygus mirties baudmės įvedimui“ ir kad „tariamieji Kristaus mokslo skelbėjai, mokyti teologijos daktarai tokiu būdu atmesdami siūlomąją pataisą atmainė penktąjį Dievo įsakymą „Neužmušk“¹¹⁶. LSDP frakcijos pareiškime nuolatinės Konstitucijos priėmimo dieną buvo pažymėta, kad neužfiksudama mirties baudmės panaikinimo „krikščioniškoji Seimo dauguma nulėmė, kad socialinė ir politinė kova būsimoj Lietuvoje, sprendžiama Lietuvos teismuose, galės pasigauti kruvinų keršto priemonių“¹¹⁷.

111 Žr. *Steigiamojo Seimo darbai*. 182 p-dis, 1922 03 14, p. 8–1, 13–16.

112 *Steigiamojo Seimo darbai*. 176 p-dis, 1922 02 24, p. 8–81; 181 p-dis, 1922 03 10, p. 81–84, 89–91.

113 *Steigiamojo Seimo darbai*. 176 p-dis, 1922 02 24, p. 80–81.

114 *Steigiamojo Seimo darbai*. 218 p-dis, 1922 06 28, p. 93.

115 Socialdemokratų frakcijos pataisos teikiamos III Lietuvos Konstitucijos svarstymui, *supra* note 87, p. 1.

116 Krikščionys ir konstitucija, *supra* note 92, p. 1.

117 Socialdemokratų frakcijos deklaracija dėl konstitucijos įstatymo, *supra* note 92, p. 1.

Radikalus socialdemokratų demokratizmas pasireiškė ir tuo, kad jie, kaip ir 1920 m. laikinosios Konstitucijos priėmimo procese, griežtai pasisakė prieš luomus, privilegijas, titulus ir ordinus¹¹⁸. Anot V. Čepinskio, „ordenai ir atsižymėjimo ženklai yra papuošalas žmonėms labai paviršutinės sielos ir minčių“ ir kad jie „yra papuošalu žmonėms, kurie tuo papuošalu nori pridengti savo vidinę tuštumą ir daugiau nieko“¹¹⁹. Šis socialdemokratų reikalavimas taip pat nesulaukė kitų partijų atstovų pritarimo ir nebuvo įrašytas į Konstituciją.

Konstitucijos priėmimo proceso metu LSDP frakcija kėlė taip pat tradicinį nuo pat savo veiklos pradžios programinį reikalavimą vietoj nuolatinės kariuomenės organizuoti „visos liaudies apginklavimą arba susiorganizavimą krašto gynimo milicijos pagrindais“, kad būtų įvestas „visuotinis apmokymas ginklų vartoti vietoj nuolatinės kariuomenės“¹²⁰. Socialdemokratai siekė, kad Konstitucijoje būtų įrašyta nuostata: „Respublikai ginti organizuojamos ginkluotos pajėgos milicijos pagrindais.“¹²¹

Tokia pozicija buvo grindžiama tuo, kad mažiau bus išlaidų, kariuomenė bus arčiau žmonių, susitauptys daug pajėgų, kurios nuolatinėi kariuomenei esant veltui žūsta kareivinėse. Anot socialdemokratų, reikia skirti „visas pajėgas krašto švietimo ir kultūros reikalams“¹²². Tai, kad ši pataisa buvo atmesta, socialdemokratai laikė krikščionių demokratų bloko noru iš „nuolatinės armijos viršūnių sudaryti sau palankią kariškių kastą“¹²³.

LSDP frakcija siūlė pataisas ir švietimo klausimu. Ji siekė Konstitucijoje įtvirtinti nuostatą, jog pradžios mokslas yra „privalomas, nemokamas ir vedamas vaikų gimtąja kalba“¹²⁴. Būsimasis Kauno universiteto prorektorius bei rektorius V. Čepinskis akcentavo „ne tiktai neatimamą, bet ir privalomą kiekvieno piliečio pareigą išsilavinti“¹²⁵. Jis savo kalboje, pasakyoje pirmajame nuolatinės Konstitucijos projekto svarstyme, išreiškė nuomonę, jog Lietuvos Respublikai tam, „kad ji kultūros atžvilgiu būtų galinga, reikėtų eiti prie to, kad visas mokslas visuose laipsniuose būtų nemokamas“, kad „reikėtų padaryti visas mokyklas nemokamomis“.

V. Čepinskis siūlė padaryti taip, kad „mokslas būtų nemokamas pradėdant nuo pradžios mokyklos ir baigiant universitetu, kad universiteto durys būtų atdaros ne tik turtingų valstiečių vaikams, bet ir mažžemių ir darbininkų vaikams (...) būtų puikiausias dalykas“, tai „būtų tikras pagrindas mūsų respublikos stiprumo ir laimės“.

118 *Steigiamojo Seimo darbai*. 176 p-dis, 1922 02 24, p. 82; 180 p-dis, 1922 03 08, p. 63, 67–71.

119 *Steigiamojo Seimo darbai*. 176 p-dis, 1922 02 24, p. 81.

120 *Steigiamojo Seimo darbai*. 196 p-dis, 1922 04 10, p. 117–120, 122–123; Iš St. Seimo, *supra* note 73, p. 3.

121 Socialdemokratų frakcijos pataisos teikiamos III Lietuvos Konstitucijos svarstymui, *supra* note 87, p. 1.

122 Iš St. Seimo. *Socialdemokratas*. 1922 04 20, Nr. 16, p. 3.

123 Socialdemokratų frakcijos deklaracija dėl konstitucijos įstatymo, *supra* note 92, p. 1.

124 Socialdemokratų frakcijos pataisos teikiamos III Lietuvos Konstitucijos svarstymui, *supra* note 87, p. 1.

125 *Steigiamojo Seimo darbai*. 176 p-dis, 1922 02 24, p. 83.

Reikia pažymėti ir tai, kad socialdemokratai pasisakė už mokyklos atskyrimą nuo Bažnyčios bei Bažnyčios atskyrimą nuo valstybės ir siekė tokią nuostatą užfiksuoti Konstitucijos tekste¹²⁶. LSDP frakcija siekė, kad Konstitucijoje nebūtų nuostatos, jog „tikybos mokslas privalomas visose Lietuvos mokyklose“¹²⁷. Socialdemokratai pasisakė už tai, kad religijos mokymas būtų iškeltas iš mokyklos ir būtų paliktas tikybiniams organizacijoms ir šeimoms. Socialdemokratų frakcija neigiamai, su nedidele išimtimi, įvertino privalomo tikybos dėstyimo mokyklose įvedimą ir laikė tai „tėvų ir paaugusių mokinių sąžinės laisvės suvaržymu“¹²⁸. LSDP laikraštyje šio įstatymo bei Konstitucijos skyriaus apie „tikybos ir kulto dalykus“ priėmimas buvo interpretuotas kaip „Lietuvos virtimas kunigų kastos respublika“¹²⁹.

Socialdemokratai St. Seime taip pat gynė nuostatą, kad „mirties, gimimo ir vestuvių aktai būtų registruojami vietos savivaldybėse ir tuo būtų išimtis iš bažnyčios žinios“, pasisakė už tai, kad ši nuostata būtų įtraukta į Konstituciją¹³⁰. Jie buvo griežtai nusiteikę ir prieš tai, kad „bažnyčia būtų išnaudojama politinei agitacijai ir viešpatavimo tikslams“¹³¹.

Savo Konstitucijos projekto pataisose socialdemokratai taip pat siekė, kad tautinių mažumų piliečiai turėtų „teisės laisvai vartoti savo kalbą spaudoje, susirinkimuose, pareiškimuose valdžiai ir t. t., ir t. t.“. LSDP siekė „įvykdyti visišką tautinių mažumų autonomiją (savivaldybę), tačiau nepripažino atskirų tautinių ministerijų Lietuvos Vyriausybėje. Tautines mažumas valdžioje (Ministrų kabinete) turėjo atstovauti tų tautinių sąjungų vykdomųjų organų pirmininkai su sprendžiamuoju balsu tautiniuose klausimuose“¹³². Socialdemokratai neigiamai vertino Konstitucijos skyriaus apie tautinių mažumų teises turinį¹³³.

4. Socialdemokratų frakcija svarstant nuolatinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos projektą (III): siekis įtraukti į Konstituciją socialinio ekonominio pobūdžio nuostatas

Dar iki pirmojo nuolatinės Konstitucijos projekto Seime svarstymo socialdemokratų frakcija buvo įteikusi St. Seimo Konstitucijos komisijai iš 21 paragrafo sudarytą

126 *Supra* note 125, p. 84; 198 p-dis, 1922 04 18, p. 38; Socialdemokratų frakcijos pataisos teikiamos III Lietuvos Konstitucijos svarstymui, *supra* note 87, p. 1.

127 *Steigiamojo Seimo darbai*. 218 p-dis, p. 95.

128 Socialdemokratų frakcijos deklaracija dėl konstitucijos įstatymo, *supra* note 92, p. 1.

129 Iš St. Seimo, *supra* note 73, p. 2.

130 *Steigiamojo Seimo darbai*. 218 p-dis, p. 95; Socialdemokratų frakcijos pataisos teikiamos III Lietuvos Konstitucijos svarstymui, *supra* note 87, p. 1.

131 *Steigiamojo Seimo darbai*. 218 p-dis, p. 95.

132 Socialdemokratų frakcijos pataisos teikiamos III Lietuvos Konstitucijos svarstymui, *supra* note 87, p. 1.

133 Socialdemokratų frakcijos deklaracija dėl konstitucijos įstatymo, *supra* note 92, p. 1.

priedą „Ūkio skyrius“ prie rengiamo Konstitucijos projekto¹³⁴. 1-ame minėto priedo paragrafe buvo įrašyta nuostata, kad „valstybė dalyvauja turtų paveldėjime esant tam tikrais įstatymais“. 2-as paragrafas numatė Konstitucijos nuostatą, kad „žemė, savininko neišdirbta ir neišnaudota, nusavinama, lygiai kaip ir žemė, reikalinga namų statybai dėl butų stokos arba žemės ūkio pakėlimui“. 3-iaame paragrafe buvo siūloma „tokį žemės kainos padidėjimą, kuris neišeina iš darbo arba kapitalo į ją įdėjimo, nusavinti visuomenės reikalams“. 4-ame paragrafe buvo kalbama apie tai, kad „reikalui esant valstybė gali suvisuomeninti tas arba kitas privatinės įmones einant tam tikrais įstatymais“.

5-ame paragrafe buvo numatoma, kad „valstybė imtų savo globon darbo jėgą ir tam tikrais įstatymais laiduotų darbo teisę“. LSDP frakcijos narių nuomone, kiekvienam žmogui turi būti suteikta darbo galimybė, „kad savo uždarbiu jis galėtų pragyventi“. Tapus bedarbiu valstybė turėjo užtikrinti pragyvenimą „minimum normomis“. Nedarbo problemai spręsti buvo skirtas 6-as paragrafas, kuriame numatyta „planingai kovai su bedarbe, steigti darbo biržas, kurios registruotų bedarbius, sektų darbo rinkos stovį ir suteiktų informaciją apie įvairius darbo pasiūlymus ir reikalavimus jiems“.

Socialinės apsaugos sistemai užtikrinti buvo skirtas 7-as socialdemokratų frakcijos teikto priedo Konstitucijai paragrafas, kuriame nurodoma, jog „darbininkų sveikatos ir darbingumo palaikymui, motinystės apsaugojimui, našlaičių, našlių ir senatvės aprūpinimui, lygiai kaip ir aprūpinimui nelaiminguose atsitikimuose, ligoje ir bedarbėje, valstybė sudaro draudžiamas (draudimo – G. M.) įstaigas dalyvaujant draudžiamiesiems“.

8-as paragrafas laidavo „visų fizinio ir proto darbo darbininkų koalicijos, organizacijos ir streiko teisę“. Taip pat šiuo paragrafu buvo panaikinamos visos galimos atskirų kategorijų darbininkų privilegijos kitų kategorijų darbininkų atžvilgiu.

9-as paragrafas numatė įmonių darbininkų tarybų, apskričių darbininkų tarybos ir krašto darbininkų tarybos sudarymą tam, „kad užtikrinus darbininkams galimybes aktyviai dalyvauti darbo ir uždarbio sąlygų nustatyme, lygiai kaip ir krašto gamybos jėgų vystyme“.

10-u paragrafu siekta Konstitucijoje įtvirtinti būtinumą sudaryti apskričių ūkio tarybas bei krašto ūkio tarybą. Šios tarybos, socialdemokratų požiūriu, buvo reikalingos „eliminuoti aklą ekonominių jėgų veikimą“ ir pakeisti ją „kolektyvine kontrole nustatyti planingą krašto ūkio vystymąsi“. Į minėtas ūkio tarybas turėjo įeiti „atstovai nuo darbininkų tarybų, pramonės organizacijų, kooperatyvų ir užinteresuotų liaudies sluoksnių (konsumentų)“. Ūkio tarybos turi būti sudarytos taip, „kad jose būtų atstovaujamos darbo šakos sulig jų svarbumo ūkio ir socialiniu žvilgsniu“.

11-as socialdemokratų Konstitucijos priedo paragrafas numatė tai, kad visi įstatymų projektai, „kurie turi pamatines reikšmės ūkio ir socialiniais žvilgsniais“, prieš

134 Socialdemokratų frakcijos pasiūlytasai priedas į konstituciją. *Socialdemokratas*. 1922 02 06, Nr. 6, p. 2.

„įnešant juos į Seimą“ turi būti vyriausybės pateikti aptarti krašto ūkio tarybai, kurios nuomonę apie įstatymą vyriausybė turi pateikti Seimui kartu su įstatymo projektu. 12-ame paragrafe buvo numatyta Krašto ūkio tarybos teisė teikti vyriausybei įstatymų „sumanymus, kurie liečia tą arba kitą ūkio arba socialinio gyvenimo sritį“. Vyriausybė net ir nepritarlama „tiems sumanymams turėjo pateikti juos Seimui išdėčius savo nusistatymą“. 13-ame paragrafe buvo numatyta, jog Valstybės ūkio taryba turėjo turėti „teisės ginti savo įstatymų sumanymus Seime per savo atstovą“. 14-as paragrafas numatė darbininkų ir ūkio taryboms kontrolės teisę tose darbo ir ūkio srityse, kurios bus pavestos joms įstatymais.

15-u paragrafu buvo „įstatymo keliu visam kraštui ir visose darbo srityse“ nustatomas 48 darbo valandų per savaitę maksimumas. 16-as paragrafas įtvirtino nuostatą, kad „už tą patį darbą vyrai ir moterys gauna tą patį atlyginimą“. 17-as paragrafas panaikino naktinį darbą, išskyrus tas įstaigas ir įmones, kur to reikalauja „techninės sąlygos arba darbo rūšis“. Taip pat čia buvo numatyta, kad atlyginimai už naktinį darbą mokami „aukštesnėmis normomis negu už dienos darbą“.

18-as LSDP frakcijos parengto Konstitucijos projekto priedo paragrafas nustatė, kad nėščiosios moterys „paliuosuojamos nuo darbo“ dešimčiai savaičių – keturias prieš gimdymą ir šešias po gimdymo. Per tą laiką jos turi gauti atlyginimą „ligoninių kasų normomis“.

19-as paragrafas uždraudė vaikų iki 15 metų darbą pramonės įmonėse, o 20-as paragrafas nustatė, jog nuo 15 iki 18 metų abiejų lyčių vaikai gali dirbti pramonės įmonėse, bet ne daugiau kaip 6 valandas per dieną su privaloma 1,5 valandos pertrauka. Dirbantiems vaikams turi būti suteikta galimybė bent 2 valandas per dieną lankyti techninio ir bendro lavinimo klases, specialiai dėl jų įsteigtas prie pramonės įstaigų arba prie tam tikrų mokyklų.

21-u paragrafu buvo pasisakoma už tai, kad „valstybė privalo taip sutvarkyti ir aprūpinti lėšomis bendro techninio lavinimo mokyklas, lygai kaip ir aukštąsias mokyklas, kad visos tos švietimo įstaigos būtų prieinamos darbininkų klasei“.

Peržvelgę socialdemokratų nuolatinės Konstitucijos priedą „Ūkio skyrius“, matyt, galime teigti, jog čia išdėstytų nuostatų priėmimas būtų leidęs Lietuvoje įgyvendinti ar bent jau konstituciškai fiksuoti tam tikro laipsnio socialinę ir ekonominę demokratiją arba bent jau tam tikras prielaidas jai įgyvendinti.

Nors šis socialdemokratų teiktas nuolatinės Konstitucijos projekto priedas ir buvo svarstomas St. Seimo Konstitucijos komisijoje, tačiau priimta ir paredaguotose versijose liko tik keletas (socialinės ir darbo apsaugos srityse) iš šiame priede teiktų pataisų, kurios atsispindėjo Konstitucijos „Valstybės ekonominės politikos pagrindų“ bei „Socialės apsaugos“ skyriuose fiksuotose nuostatose¹³⁵. Socialdemokratams buvo labai nepatenkinti tuo, kad jų priede „Ūkio skyrius“ teiktos nuostatos iš Konstitucijos projekto „taip sakant, kaip ir pranyko“ ir kad dėl to „gavosi kaip ir pasityčiojimas“¹³⁶.

135 Iš St. Seimo komisijų, *supra* note 73, p. 3.

136 *Steigiamojo Seimo darbai*. 218 p-dis, p. 95.

1922 m. vasarą prasidėjus trečiajam Lietuvos Respublikos Konstitucijos projekto svarstymui, socialdemokratų frakcijos pateiktų Konstitucijos projekto 18-os pataisų pakete, be jau anksčiau minėtų, keletas pataisų buvo skirta tam tikrų socialinės ir ekonominės politikos nuostatų fiksavimui Konstitucijoje¹³⁷. Pavyzdžiui, viena šių pataisų buvo siekiama savivaldos ūkio sritims įtvirtinimo, buvo pasisakoma už tai, kad „įstatymo keliu turi būti įsteigti darbo, žemės ūkio, pramonės ir kitokie rūmai, sujungti į vienus visam kraštui rūmus“. Čia pat dėl to, kad „ūkio gyvenimas reikalinga tvarkyti“ ir „visos gamintojų pajėgos turi būti organizuotos“, buvo pasisakyta ir už tai, kad „ūkio organizacijos turi turėti tinkamo balso ir prie įstatymų leidimo“.

Socialdemokratams taip pat siekė įtvirtinti pagrindiniame Lietuvos įstatyme nuostatą, jog „Valstybė ir savivaldybė dalyvauja privatinų ūkių ir ūkio sąjungų valdyme“, „kai kuriais atvejais gali jas suvisuomeninti“. Socialdemokratų nuomone, tokios ūkio įmonės, kurios bus reikalingos visuomenės reikalams, gali būti savivaldybių ir valstybės paimitos ir „ūkis jose pertvarkytas taip, kad iš to būtų visuomenei naudos“. Socialdemokratų nuomone, ši pataisa Konstitucijai buvo „labai svarbus siūlymas“.

LSDP frakcija taip pat siekė Konstitucijoje įtvirtinti nuostatą, jog „žemė, savininko neišdirbta, nusavinama, lygiai kaip ir žemė, reikalinga namų statymui dėl butų stokos arba žemės ūkio pakėlimui“. Socialdemokratams tokią Konstitucijos pataisą motyvavo tuo, kad „stambūs ūkininkai, dvarininkai tyčia apleidžia žemes ir paverčia jas dirvonais“, tad tokias žemes „reikia nusavinti ir duoti tiems, kas nori ją dirbti“.

Konstitucijoje socialdemokratams siekė įtvirtinti ir nuostatą, jog „žemės kainos padidėjimas, kuris neišeina iš darbo arba kapitalo į ją įdėjimo, nusavinimas visuomenės reikalams“. Pasak LSDP frakcijos narių, „žemės, gulinčios arti miestų, prie patogių susisiekimo punktų ir t. t., ir be didelio darbo ir kapitalo įdėjimo duoda gražių pelnų jos savininkams (vadinama žemės renta)“. Taigi, buvo pasisakoma „už tų pelnų iš žemių, kurie atsiranda ne iš įdėto žemėje darbo ir kapitalo, nusavinimą visuomenės reikalams ir jos naudai“.

Viena iš savo Konstitucijos projekto pataisų socialdemokratams ir toliau siekė, kad pagrindiniame šalies įstatyme būtų fiksuota nuostata, jog tam, kad darbininkai galėtų aktyviai „dalyvauti uždarbio ir darbo sąlygų nustatyme, lygiai ir krašto gamybos jėgų vystyme“, turi būti „sudaromos įmonių darbininkų tarybos ir viso krašto darbininkų taryba“. Tai buvo apibūdinta kaip „svarbiausias darbininkų reikalavimas“. Socialdemokratams reikalavo, kad kiekvienoje įmonėje, kur tik dirba darbininkai, būtų sudarytos darbininkų tarybos (bei darbininkų komitetai), kurios turėtų kontrolės teises darbo ir ūkio srityse. To meto socialdemokratų nuomone, ūkio gyvenimo ir uždarbio klausimuose darbininkai turėjo turėti „sprendžiamojo balso“ teisę, per savo atstovus privalėjo turėti teises dalyvauti Ūkio rūmuose, spręsti krašto ūkio reikalus, teikti savo pasiūlymus ir t. t. Beje, tokią teisę turėjo turėti ne tik įmonių tarybos, bet ir

137 Žr., pavyzdžiui, 13–16 bei 17–18, o iš dalies ir 15 pataisais. Žr. Socialdemokratų frakcijos pataisos teikiamos III Lietuvos Konstitucijos svarstymui, *supra* note 87, p. 1. Visų kitų tekste čia toliau pateikiamų socialinio ekonominio pobūdžio pataisų pristatymas paremtas šioje nuorodoje nurodytu dokumentu.

visos darbininkų organizacijos – profsąjungos „gaminimo ir vartotojų kooperacijos“. Darbininkų tarybų sudarymas ir jų sudarymo teisės įtvirtinimas Konstitucijoje buvo, socialdemokratų įsitikinimu, „be galo svarbus dalykas“.

Gindami „darbo demokratiją“, socialdemokratams siekė Konstitucijoje įtvirtinti „savaiame suprantamą“ nuostatą apie „koalicijų, organizacijų ir streikų laisvę visiems fizinio ir proto darbo žmonėms“. Nepavykus pasiekti, kad būtų priimtos jų priede „Ūkio skyrius“ pateiktos konstitucinės nuostatos, įtvirtinančios socialinės bei ekonominės demokratijos (pagal to meto socialdemokratų sampratą) tam tikrus aspektus, socialdemokratams mėgino dar kartą šias nuostatas įtraukti į Konstituciją, pateikdami minėtą pataisų paketą trečiajam projekto skaitymui.

Šias pataisus išspausdinusiame „Socialdemokrate“ (1922 07 20) buvo rašoma, kad nepaisant to, „bus ar nebus tos pataisų priimtose (turima mintyje ne tik socialinės ekonominės problematikos pataisais, bet ir anksčiau minėtos pataisais – G. M.), darbininkų klasei jos yra labai svarbios, todėl tolimesnė kova už tas teises turės eiti ir ateity“, todėl ir LSDP organizacijos, ir „visi sąmoningi darbininkai privalo tas socialdemokratų frakcijos pataisus aptarti ir gerai jas išsidėmėti“, nes ko negali atlikti LSDP frakcija, „privalės atlikti visa Lietuvos darbininkija“¹³⁸.

„Socialdemokrate“ buvo rašoma, jog socialdemokratų frakcija pateikė savo pataisus tam, kad Konstitucijoje būtų ginami darbininkų reikalai, „tuo tarpu kai didžiama (St. Seimo dauguma – G. M.) leidžiamąja Konstitucija nori sudaryti tvirtą pamatą buržuazijai, kurią krikščionys atstovauja būsimai kovai su darbininkais“. Iš cituojamo straipsnio, kuriame buvo griežtai kritiškai vertinama tai, jog Seimo dauguma nepriėmė didelės dalies socialdemokratų siūlomų pataisų, buvo matyti ir tai, kad socialdemokratams netikėjo, jog bus priimtose ir likusios jų teikiamos Konstitucijos pataisais. Čia buvo rašoma, jog „nežiūrint visų socialdemokratų frakcijos pastangų, nėra jokios vilties, kad praeitų“ jos pateiktos Konstitucijos projekto pataisais, nes St. Seime trečią kartą svarstant Konstitucijos projektą „pilnoj šviesoj paaiškęjo krikščionių demokratų ir jų pridurkų „federacininkų“ veidas“.

Iš tiesų St. Seimo dauguma nepriėmė socialinio ekonominio pobūdžio nuostatas turinčių įtvirtinti Konstitucijos pataisų. Dėl to, socialdemokratų vertinimu, „Seimo dauguma išbraukė“ iš jų „pasiūlymo viską, kas užstotų darbininkų reikalams, išbraukė net sąjungų ir streiko teisę darbininkams ir tarnaujantiems ir paliko tik tai, kas gina privačią nuosavybę, darbdavį prieš samdininką, turtingą prieš beturtį“¹³⁹.

5. Socialdemokratų frakcija priimant nuolatinę Konstituciją 1922 m. rugpjūčio 1 d.

Kaip matėme iš ankstesnių šio straipsnio skyrelių, absoliuti dauguma socialdemokratų Konstitucijos projekto pasiūlymų bei pataisų buvo St. Seimo daugumos

138 Krikščionys ir konstitucija. *Socialdemokratas*. 1922 07 20, Nr. 29, p. 1.

139 *Steigiamojo Seimo darbai*. 234 p-dis, 1922 08 01, p. 47; Socialdemokratų frakcijos deklaracija dėl konstitucijos įstatymo, *supra* note 92, p. 1.

atmesta. Tiesa, buvo ir tokių socialdemokratų Konstitucijos projekto siūlymų, kuriuos St. Seimo dauguma priėmė, pavyzdžiui: siūlymas Lietuvos Konstituciją vadinti ne Lietuvos Valstybės, bet Lietuvos Respublikos Konstitucija¹⁴⁰; siūlymas palikti proporcinę rinkimų sistemą, iš dešinės pusės kilus pasiūlymui jos atsisakyti¹⁴¹; siūlymas į Konstituciją įrašyti nuostatą, kad iniciatyvą ją keisti, be Seimo, turėtų 50 tūkst. Lietuvos piliečių, o ne „dešimta dalis Lietuvos piliečių“, kaip kad siūlė krikščionys demokratai ir kas, anot V. Čepinskio, būtų apie 100 tūkst. Lietuvos piliečių¹⁴².

Tačiau šie ir dar kai kurie kiti priimti socialdemokratų Konstitucijos projekto siūlymai sudarė tik labai mažą dalį itin aktyviai Konstitucijos priėmimo procese dalyvavusių socialdemokratų pasiūlymų ir pataisų ir nekeitė jų aiškiai neigiamo priimtos Konstitucijos vertinimo, kurį mėginta išdėstyti jų frakcijos atstovų pareiškime-deklaracijoje 1922 m. rugpjūčio 1 d., kai vyko galutinis balsavimas už visą Konstituciją (ir jos priėmimas). Visas pareiškimas paskelbtas rugpjūčio 3 d. „Socialdemokrate“¹⁴³.

Minėtą dieną pagaliau po daugelį posėdžių trukusių ilgų ir karštų įvairių politinių jėgų debatų dėl nuolatinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos socialdemokratai iš pradžių savo pareiškime kritiškai apibūdinę krikščionių demokratų bloko daugumą St. Seime bei atkreipę dėmesį į tai, kad jie nuo darbo St. Seime pradžios žinojo, kokiomis sąlygomis jiems teks dirbti ir „ko galės atsiekti“ savo kovoje „gindami darbininkų reikalus ir demokratijos pamatinius siekimus“, toliau trumpai apibūdino minėtos kovos aplinkybes bei ypatybes.

Socialdemokratai savo deklaracijoje dėl Konstitucijos priėmimo konstatavo, kad jiems vesti minėtą kovą St. Seimo darbo pradžioje sąlygos tam tikra prasme buvo šiek tiek palankesnės, nes tuo metu „tiek visoj Europoj, tiek ir pas mus“ reiškėsis „proletarinės revoliucijos gyvas alsavimas buvo tiek galingas, kad jį jautė labiausiai įdiržęjės reakcininkas“, tad ir Lietuvos krikščionys demokratai turėjo atsižvelgti į šią revoliucinę laikmečio atmosferą.

Tuo tarpu „St. Seimo darbus baigiant“, pasak socialdemokratų, padėtis pakito, nes „reakcija pakėlė galvą visoj Europoj ir net trigubai sustiprėjo ir pas mus“, todėl baigdamas svarstyti Konstitucijos įstatymą „krikščionių blokas nebemato reikalo bent kuo varžytis“. Pasak LSDP frakcijos, kova dėl Konstitucijos buvo „ilga ir atkakli“ ir jos metu „pasireiškė visi pamatiniai skirtumai“ tarp skirtingų politinių jėgų, visų pirma „tarp mūsų (tai yra socialdemokratų – G. M.) ir klerikalų“, kurie „toje kovoje, kad ir nenorom turėjo išsiredyti ir parodyti tikrąjį savo veidą“ ir „kurie kovos kely Seime neteko visų pripuolamų sėbrų ir pasiliko vieni patys“ (turima mintyje tai, kad 1922 m. pradžioje koaliciją su krikščionių demokratų bloku nutraukė valstiečių liaudininkų blokas).

140 Iš St. Seimo. *Socialdemokratas*. 1922 03 16, Nr. 11, p. 22.

141 *Steigiamojo Seimo darbai*. 184 p-dis, 1922 03 17, p. 44–45.

142 *Steigiamojo Seimo darbai*. 218 p-dis, 1922 06 28, p. 94.

143 *Steigiamojo Seimo darbai*. 234 p-dis, 1922 08 01, p. 46–48; Socialdemokratų frakcijos deklaracija dėl konstitucijos įstatymo, *supra* note 92, p. 1–2.

Toliau socialdemokratų deklaracijoje buvo apibūdinta tai, „dėl ko jie kovėsi“ Konstitucijos priėmimo procese – trumpai išvardintos svarbiausios nuostatos, kurių įrašymo į Konstituciją siekė socialdemokratai, bei pateikti vertinimai, kodėl jos (kiekviena atskirai) nepateko į Konstituciją. Kadangi visos šios nuostatos ir jų vertinimai jau pateikti šiame straipsnyje, nesikartodami pereikime prie socialdemokratų deklaracijos pabaigoje pateikto bendresnio 1922 m. rugpjūčio 1 d. priimtos (deklaracijos skaitymo metu dar tik priimanamos) Konstitucijos įvertinimo.

LSDP frakcijos deklaracijoje buvo sakoma, kad St. Seimo dauguma, atmesdama svarbiausias socialdemokratų siūlytas Konstitucijos projekto pataisas, „išreiškė savo reakcinį veidą“ bei „sudarkė, susiaurino ir net paniekė turinį visos eilės kitų konstitucijos paragrafų, paniekdama pačios konstitucijos vertę“. Čia taip pat buvo pažymėta, jog „beveik visos“ LSDP frakcijos „dėtos didžiausios pastangos apginti darbo demokratijos reikalus Konstitucijos įstatyme liko bergždžios“. Tačiau nepaisant to, LSDP frakcija pareiškė, kad „būsimojo gyvenimo kūrėjas ir Lietuvoje yra darbo demokratija“, kad „ir Lietuvoje darbininkų klasei yra lemta eiti besivystančios ateities priešaky, eiti prie to tikslo, kurį yra sau pastatęs socialistinis pasaulio proletariatas“ ir kad „to kelio darbininkų klasei negali pastoti jokios rašytosios konstitucijos, nei jų dabartiniai rašėjai“.

Pažymėdami, kad „kova už geresnę ateitį bus tuo sunkesnė, kuo reakcija daugiau kliūčių tai kovai statys“ ir kad St. Seimo dauguma, atmetusi LSDP frakcijos Konstitucijos pataisas, taip ir daro ir dėl to minėtoji kova „bus aštresnė ir skaudesnė“ nei „kaip galėtų būti žmoniškai tvarkomoje visuomenėje“, už ką „moraliai atsakinga yra „aklai užsispyrusi, klasiniai – egoistinė (St. Seimo – G. M.) dauguma“, socialdemokratų frakcijos nariai pabrėžė, kad jie „padarė viską, ką jiems liepė pareiga“ „galutinio konstitucijos balsavimo valandoje“ ir „neima jokios atsakomybės už taip sudarytąjį pamatinį krašto įstatymą“ ir kad galutiniame jo balsavime jie nedalyvavo¹⁴⁴.

Taip ir įvyko 1922 m. rugpjūčio 1 d. Kadangi balsavime, be socialdemokratų, nedalyvavo ir taip pat kritiškai, tik, žinoma, ne taip radikalai galutinį Konstitucijos tekstą vertinę valstiečių liaudininkų bloko nariai, tai 1922 m. Konstitucija buvo priimta 59-ių St. Seimo atstovų balsais.

Rekonstravę ir aptarę Lietuvos socialdemokratų nuostatas Lietuvos Respublikos 1920 m. birželio 2 d. laikinosios Konstitucijos bei 1922 m. rugpjūčio 1 d. nuolatinės Konstitucijos priėmimo procese galime teigti, kad to meto socialdemokratų konstitucinės nuostatos buvo suponuotos ne tik „laikmečio dvasios“, kilusios iš nedemokratiškos monarchijų griūties po 1917–1918 m. revoliucijų bei po Pirmojo pasaulinio karo pasireiškusio demokratinio entuziazmo ir radikalaus parlamentarizmo (prancūziškosios jo versijos) idėjų – visa tai veikė (tik skirtingu laipsniu) ir kitas pagrindines St. Seime atstovaujamas Lietuvos politines partijas, – bei veikiamos Šveicarijos konstitucinės- politinės tradicijos¹⁴⁵. To meto Lietuvos socialdemokratų

144 *Supra* note 143.

145 Žr. apie tai: Rėmeris, M., *supra* note 3, p. 122–135.

konstitucinės nuostatos buvo nulemtos ir jų vadovavimosi viena iš to meto radikalesnių socialistinių marksistinės socializmo doktrinos interpretacijų¹⁴⁶, jų bendrųjų ideologinių-politinių nuostatų bei politinės laikysenos įvairiais politinio ir socialinio visuomenės gyvenimo klausimais¹⁴⁷, Lietuvos socialdemokratijos ideologinės-politinės tradicijos¹⁴⁸, socializmo ideologinės tradicijos apskritai¹⁴⁹ bei buvo veikiamos to meto europinio socialinio judėjimo raidos ypatybių¹⁵⁰, to meto LSDP veiklos aplinkybių ir ypatybių¹⁵¹, politinių debatų St. Seime ypatybių¹⁵² ir to meto Lietuvos politinės kultūros apskritai¹⁵³.

Išvados

Ištyrus ir rekonstravus socialdemokratų dalyvavimą Lietuvos Respublikos 1922 m. rugpjūčio 1 d. nuolatinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo procese bei jų gintas konstitucines nuostatas, apibendrinant galima teigti, jog tiek priimant 1920 m. laikinąją Lietuvos Respublikos Konstituciją, tiek ir 1922 m. rugpjūčio 1 d. nuolatinę Lietuvos Respublikos Konstituciją, to meto socialdemokratams siekė Lietuvoje įtvirtinti kiek galima radikaliau parlamentinę demokratinę valdymo formą, o per ją ne tik radikalią politinę, bet ir socialinę bei ekonominę demokratiją. Ypač nesutaikomai priešiški to meto Lietuvos socialdemokratams buvo, jų nuomone, dėl demokratijai prieštaraujančios prezidento institucijos.

Straipsnyje aptariamo laikotarpio Lietuvos socialdemokratų konstitucinės nuostatos buvo veikiamos „laikmečio dvasios“, kilusios iš nedemokratiškos monarchijų griūties po 1917–1918 m. revoliucijų, bei po Pirmojo pasaulinio karo pasireiškusio „demokratinio entuziazmo“, radikaliai parlamentinės „prancūziškos“ demokratijos

146 Žr. Mitrulevičius, G. *Kas yra socialdemokratų partija: Stepono Kairio ir jo vadovaujamos tarpukario LSDP atsakymai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-01-03]. <www.lsd.lt>.

147 *Ibid*; Mitrulevičius, G. Socialdemokratams Lietuvos Respublikos seimuose 1920–1927, *supra* note 5.

148 Žr. Mitrulevičius G. Socialdemokratų vaidmuo Lietuvos valstybingumo (at)kūrimo idėjos atgimimo procese (XIX a. pabaiga – 1918 m.). *Gairės*. 2008, 2: 35–44.

149 Žr. Sassoon, D. *One Hundred of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century*. New York: I. B. Tauris, 1996; Shubin, A. *Socializm. „Zolotoj vek“ teorij* [Socialism. „Golden age“ of theory]. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie, 2007; Karlson, I.; Lindgren, A. M. *Kas yra socialdemokratija*. Vilnius: Gairės, 2002.

150 Žr. Braunthal, J. *Geschichte der Internationale*. Band 2. Berlin, Bonn: Verlag J.H.W. Dietz Nachf.GmbH, 1978.

151 Mitrulevičius, G. Socialdemokratų (LSDP) santykis su Lietuvos Respublikos demokratizacijos procesu, *supra* note 5, p. 79–124.

152 Kasperavičius, A. Steigiamasis Seimas ir jo oratoriai. *Lietuvos istorijos studijos*. 2003, 12: 36–46.

153 Kasperavičius, A. Parlamentarizmo ir politinės kultūros problemos Lietuvoje 1920–1926 metais. *Parlamento studijos*. 6, 2006, p. 43–70; Kasperavičius, A. Achilo kulnas: parlamentarizmo ir politinės kultūros problemos Lietuvoje 1920–1926 metais. *Kultūros barai*. 2007, Nr. 1, p. 65–70; Nr. 2, p. 70–74; Nr. 3, p. 69–75; Nr. 4, p. 62–65.

versijos išpopuliarėjimo, taip pat Šveicarijos politinės tradicijos įtakos. To meto Lietuvos socialdemokratų konstitucinėms nuostatomis įtaką darė ir vadovavimasis viena iš to meto radikalesnių socialistinių marksistinės socializmo doktrinos interpretacijų bei socializmo ideologinė tradicija apskritai, to meto europinio socialistinio judėjimo raidos ypatybės, ir, žinoma, to meto LSDP veiklos aplinkybės ir ypatybės.

Visa tai ir lėmė, kad to meto socialdemokratų pateikiamas tiek prezidento institucijos pagal 1922 m. Lietuvos Respublikos Konstituciją vertinimas, tiek ir šios Konstitucijos vertinimas apskritai ne vienu atveju buvo hipertrofuotas ir nepakankamai adekvatus žvelgiant į visa tai iš šių dienų pozicijų.

Literatūra

- Bielinis, K. Gana to jungo. New York: K. Bielinio ir Amerikos liet. Socialdemokratų s-gos lit. fondas, 1971.
- Blažytė, D. Socialdemokratų frakcija Steigiamajame Seime. *Socialinė demokratija Lietuvoje: LSDP ištakos ir raida*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1996.
- Blažytė-Baužienė, D.; Tamošaitis, M.; Truska, L. Lietuvos Seimo istorija XX–XXI a. pradžioje. Vilnius: Baltos lankos, 2009.
- Braunthal, J. Geschichte der Internationale. Band 2. Berlin, Bonn: Verlag J.H.W. Dietz Nachf.GmbH, 1978.
- Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. T. 2. Chicago: Dr. Kazio Griniaus fondas, 1986.
- Daugirdaitė-Sruogienė, V. *Lietuvos Steigiamasis Seimas*. New York: Lithuanian National Foundation Inc Tautos fondas, 1975.
- Ilgūnas, G. *Steponas Kairys*. Vilnius: Vaga, 2002.
- Jakštas, J. *Nepriklausomos Lietuvos istorija*. Chicago, 1992.
- Karlson, I.; Lindgren, A. M. *Kas yra socialdemokratija*. Vilnius: Gairės, 2002.
- Kasparavičius, A. Achilo kulnas: parlamentarizmo ir politinės kultūros problemos Lietuvoje 1920–1926 metais. Kultūros barai. 2007, 1, 2, 3, 4.
- Kasparavičius, A. Parlamentarizmo ir politinės kultūros problemos Lietuvoje 1920–1926 metais. Parlamento studijos. 2006, 6.
- Kasperavičius, A. Steigiamasis Seimas ir jo oratoriai. Lietuvos istorijos studijos. 2003, 12.
- Kašauskienė, V. Socialdemokratų opozicija LKDP konstitucinėms nuostatomis Steigiamajame Seime. *Lietuvos Respublikos Konstitucija penkerių metų perspektyvoje. Konferencijos medžiaga*. Vilnius: LII leidykla, 1998.
- Lietuvos Konstitucijos projekto rengiamosios komisijos byla. LCVA. F. 923. Ap. 1. B. 122.
- Lietuvos Respublikos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
- Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
- Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. *Lietuvos valstybės konstitucijos*. Vilnius: Mokslas, 1989.
- Mačionis, Z.; Čepinskis, J. *Profesorius Vincas Čepinskis*. Vilnius: Mokslas, 1992.

- Maksimaitis, M. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais*. Vilnius: Justitia, 2001.
- Maksimaitis, M. *Lietuvos valstybės konstitucijų istorija*. Vilnius: Justitia, 2005.
- Maksimaitis, M. *Mažoji Konstituanta. Lietuvos Taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius: Justitia, 2011.
- Maksimaitis, M. Parlamentarizmo teisinis reguliavimas Lietuvoje 1918–1940 metais. *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga. Liber Amicorum Česlovui Juršėnui*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
- Maksimaitis, M.; Vansevičius, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 1997.
- Mitrulevičius, G. *Kas yra socialdemokratų partija: Stepono Kairio ir jo vadovaujamos tarpukario LSDP atsakymai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-01-03]. <www.lsd.lt>.
- Mitrulevičius, G. Socialdemokratų vaidmuo Lietuvos valstybingumo (at)kūrimo idėjos atgimimo procese (XIX a. pabaiga – 1918 m.). *Gairės*, 2008, 2.
- Mitrulevičius, G. Socialdemokratai 1922 metų Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo procese (1920–1922 m.). *Gairės*. 2007, 7, 8.
- Mitrulevičius, G. Socialdemokratai Lietuvos Respublikos seimuose 1920–1927. *Socialdemokratai Lietuvos Respublikos seimuose*. Vilnius: Petro ofsetas, 2006.
- Mitrulevičius, G. Socialdemokratų (LSDP) santykis su Lietuvos Respublikos demokratizacijos procesu Steigiamojo Seimo darbo metu 1920–1922 m. *Parlamento studijos*. 2010, 9.
- Mitrulevičius, G. Socialdemokratų santykis su Lietuvos (Valstybės) Taryba 1918 m.: nuo Vasario 16-osios Akto priėmimo iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos. *Parlamento studijos*. 2013, 14.
- Mūsų konstitucionalizmo raida. Vilnius: Seimo I-klasė „Valstybės žinios“, 2003.
- Noreikienė, S. Buržuazinės partijos seimų rinkimuose buržuazinio parlamentinio režimo Lietuvoje metais (1920–1926). 1. Steigiamojo Seimo rinkimai. *Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai, A serija*. 1978, 1(62). *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*. Vilnius: Leidykla MES, 2011.
- Račkauskas, K. *Lietuvos konstitucinės teisės klausimai*. New York: s.n., 1967.
- Rėmeris, M. *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos*. Vilnius: Mintis, 1990.
- Rūsen, J. *Istorika*. Vilnius: Margi raštai, 2007.
- Sassoon, D. *One Hundred of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century*. New York: I. B. Tauris, 1996.
- Shubin, A. Socializm. „Zolotoj vek“ teorii [Socializm. „Golden age“ of theory]. Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie, 2007.
- Socialdemokratas*. 1920–1922. *Steigiamojo Seimo darbai*. Kaunas, 1920–1922.
- Švoba, J. *Seiminė ir prezidentinė Lietuva*. Vilnius: Vyturys, 1990.
- Truska, L. Steigiamasis Seimas ir jo vieta naujųjų laikų Lietuvos istorijoje. *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006.
- Vilčinskas, J. *Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės*. Istorinė apžvalga. London: Nida Press, 1985.

VISION OF RADICALLY DEMOCRATIC REPUBLIC:
PROVISIONS OF THE SOCIAL-DEMOCRATIC FACTION
OF THE CONSTITUENT SEIMAS IN THE PROCESS
OF RECEPTION OF THE CONSTITUTION (1922)

Gintaras Mitrulevičius

Mykolas Romeris University, Lithuania

***Summary.** The aim of the article is to research, reconstruct, present and discuss the provisions of faction of social-democrats of the Constituent Seimas and LSDP in general in the process of reception of the temporary Constitution (June 2, 1920) and the permanent Constitution (August 1, 1922) of the Republic of Lithuania. Summarizing, it can be stated that social-democrats of that period aimed to consolidate radical parliamentary democratic form of governance, which had to consolidate not only radical political democracy, but social and economic democracy, as well. Social-democrats of that period were implacably hostile to the institution of the president, which they considered not democratic.*

It should be stated that constitutional provisions of social-democrats were caused by the spirit of the times originated from the collapse of undemocratic monarchies during the revolutions in 1917 and 1918, popularity of democracy in its radically parliamentary, 'french' version, adherence to one of the most radical socialistic interpretations of marxistic doctrine and ideological tradition of socialism in general. Also, they were exposed by circumstances and characteristics of LSDP activities at that time. All of that resulted into hypertrophied and not adequate assessment of presidential institutions according to the permanent Lithuanian Constitution of the Republic of Lithuania (1922) and assessment of this Constitution in general.

***Keywords:** Constituent Seimas, Constitution of the Republic of Lithuania (1922), faction of Social-democrats, LSDP.*

Gintaras Mitrulevičius, Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto Politikos mokslų instituto lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: socialdemokratija, komunizmas, politinė kairė, politinės ideologijos.

Gintaras Mitrulevičius, Mykolas Romeris University, Faculty of Politics and Management, Department of Political Sciences, lecturer. Research interests: Social Democracy, communism, political left, political ideologies.